

Puķu, koku un krūmu
stādījumi Kurzemes
zemnieku sētās
19. gadsimta beigās un
20. gadsimta sākumā:
teicēju atmiņas

Daina Roze

Dārzs kopš latviešu nācijas veidošanās sākuma ir ikdienā un svētkos klātesoša nacionālās kultūrtelpas sastāvdaļa. Audzēto augu izvēlē nozīme ir dārza lielumam, atrašanās vietai un augšanas apstākļiem tajā. Vienlaikus augu sortimenta un dažādības proporcijas ietekmē dārza saimnieka ģimenes gaume, rocība, emocionālās, sociālās un ekonomiskās vajadzības. Tādējādi dārzs atspoguļo ne tikai īpašnieka personību, bet arī konkrētā laika īpatnības. Lai gan dārzkopība ir nozīmīga kultūrvēstures daļa un dārzs ir tik klātesošs un informatīvs, cilvēkzinātnēs tā ir salīdzinoši maz pētīta joma.

Ikviens dārzā audzēts augs savu nozīmi laika gaitā var saglabāt, mainīt vai zaudēt. Redzamāku to padara teicēju atmiņu stāsti. To apliecinājis arī pētījums par dārzā audzētajiem augiem, kuri laikā gaitā kļuvuši par dzimtas, māju, dzimtenes un latviskuma simboliem – latviskās identitātes zīmēm (Roze 2018; Roze, Smiltnece 2017; Roze 2014; Roze, Jansone 2013; Roze 2011; Roze 2010).

Tāpat kā atmiņas par citiem notikumiem, arī atmiņu stāsti par dārzā audzētajiem augiem sniedz tikai to informāciju, kuru teicējs atceras, jo cilvēks aizmirst daudz vairāk nekā atceras. Turklāt stāstītājs zina daudz vairāk, nekā viņš spēj izstāstīt (Gāle-Karpentere 2001). Atmiņu pierakstos ir atrodama arī tā informācija, kuru teicējs vēlējies stāstīt un kuru intervētājs uzskatījis par vērtīgu un līdz ar to fiksējamu. Tomēr šie stāsti sniedz ieskatu notikumos caur personiskās pieredzes prizmu un atklāj faktus, kurus nefiksē vēstures dokumenti.

Informācija par senākā laikā zemnieku dārzos audzētajiem augiem biežāk pastarpināti iegūstama teicēju dzīves stāstos, kuros tā atrodama līdz ar citām atmiņām (Rudzītis 2006). Pētījumā izmantotie teicēju atmiņu stāsti Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja arhīva (BDM ZM) materiālos ir no tiem retajiem, kuru tiešais nolūks lauka pētījumos ir bijis iegūt ziņas par Kurzemes zemnieku sētās audzētajām puķēm, kokiem un krūmiem 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā. Lauka pētījumi veikti Skrundas, Kuldīgas un Liepājas apkārtnē, tomēr aptver pietiekami lielu Kurzemes daļu, lai papildinātu kopējo priekšstatu par šajā Latvijas novadā konkrētajā laikā zemnieku sētās audzēto augu dažādību.

Raksta mērķis ir ne tikai apkopot ziņas BDM ZM atmiņu stāstos par Kurzemes zemnieku sētu puķu, koku un krūmu dažādību, to audzēšanu un izmantošanu 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā, bet arī analizēt šo materiālu un papildināt informāciju par latviešu valodā lietotajiem augu nosaukumiem.

Pētījumā izmantoti 24 BDM ZM atmiņu stāsti, kuri lauka pētījumos iegūti 1955.–1956. un 1972. gadā. Atmiņu pierakstos ne vienmēr ievērota korekta teicēja datu norāde jeb pasportizācija. Piecu teicēju datos nav norādīts teicēja pilns vārds (Eikina; Jankovska; Jansone; Miezīte; Zauvere), vienā pierakstā minēts tikai uzvārds (Rožīte). Citā gadījumā norādīti viena teicēja dati, bet pārējo kopienas locekļu datu trūkst (Kūma u. c.). Četros

gadījumos norādīts tikai māju nosaukums (Dobeļi; Gailīši; Geri; Sležas), kuru teicēja uzvārda vietā nācies izmantot atsauces un bibliogrāfija. Datu neesamībai trūkst paskaidrojuma, piemēram, ka teicējs tos nav vēlējis sniegt. Teicējas bijušas galvenokārt 60–79 gadu vecas sievietes, dzimušas laika posmā no 1877. līdz 1896. gadam, kā arī 54 un 50 gadus vecas, dzimušas 1902. un 1906. gadā. Ne visiem teicējiem norādīts vecums, bet atmiņās pieminētie fakti, piemēram, kalpošana muižā, atmiņas par sešdesmit gadus agrāk audzēto, liecina par atbilstību šim vecumam.

Jautājums par teicēja sociālo piederību nav uzdots, visticamāk, tas saistīts ar vēsturisko un politisko situāciju lauka pētījumu laikā, 1955.–1956. gadā. Tomēr vairums teicēju, kā paši stāstos norādījuši, bijuši kalpi vai viņu bērni, vai arī tas noprotais stāstā par to, ko un kā audzējuši saimnieki. Atmiņas pierakstītas kā rakstveida intervija, tomēr ne visās atmiņās ir atbildes uz noteiktu jautājumu kopu, kas palīdzētu rast vēl pilnīgāku un precīzāku kopainu. Nav skaidrs, vai intervētājs nav uzdevis konkrēto jautājumu, vai arī teicējs nav sniedzis atbildi kādu iemeslu dēļ, piemēram, “nav audzēts, neatceras” utt.

Pētot atmiņu stāstus, noskaidroti:

- 1) puķu sēklu un stādu ieguves avoti un puķu stādījumu vieta un raksturs zemnieku sētā;
- 2) stādījumu veidotāji un kopēji;
- 3) audzēto puķu lietojums, īpašu vērību veltot ārstniecības augiem;
- 4) augļu koku un krūmu, kā arī citu koku un krūmu sortiments, audzēšanas īpatnības un vieta zemnieku sētā.

Atmiņu stāstos teicēju minētie, kā arī Elzas Jendes (Jende) un Annas Ķūsis (Ķūsis) 1972. gadā un Maijas Kramēnas (Kramēna) 1974. gadā teiktie dārzeņos audzēto augu nosaukumi apkopoti 1. tabulā “Teicēju nosauktie zemnieku sētās audzētie augi”, norādot konkrētās augu dažādības zinātnisko nosaukumu, teicēja lietoto auga nosaukumu, kā arī BDM ZM numuru materiālam, kurā nosaukums lietots. Lakstaugu un kokaugu zinātniskajos nosaukumos izmantota Akadēmisko terminu datubāze *AkadTerm*, ja nepieciešams, lietota datubāzē *International Plant Name Index* pieejamā informācija. Zinātniskais nosaukums lietots tekstā, pieminot konkrēto auga dažādību pirmo reizi.

Zemnieku sociāli ekonomiskā situācija Kurzemē un tās ietekme uz dārzkopību no 19. gadsimta vidus līdz 20. gadsimta sākumam (20.–30. gadi)

Kopš 19. gadsimta sākuma augļu dārzs kļuva par lauku sētu sastāvdaļu. Pirmie augļu dārzus ierīkoja ar muižām saistītie un izglītotākie ļaudis – mācītāji, ērgelnieki, skolotāji, mežsargi, muižu strādnieku tuvinieki, burukuģu īpašnieki, kapteiņi, amatnieki, kā arī turīgākie un izglītotākie saimnieki (Cimermanis 2020). Augļu dārzu ierīkošanu ietekmēja ne tikai zemnieku

izglītības līmenis, bet arī pastāvošās zemes īpašuma tiesības. Zemnieku pienākumus un tiesības līdz 19. gadsimta pirmajai pusei noteica dzimtbūšana un klaūšas. Lai norēķinātos par zemes lietošanu, zemnieki strādāja muižnieku noteiktu klaūšu apjomu, kurš bieži bija nesamērīgi liels. Naudas nomas sākums Kurzēmē atzīmējams ar 1849. gadu (Mazvērsītis, 1931), tomēr vēl 19. gadsimta vidū Kurzemes guberņā 58 % līgumu zemniekiem paredzēja klaūšu nomu (Lācis 2000)¹. Valdība Valsts kases papildināšanai centās veicināt dārzkopības attīstību, un domēņu ministrs 1850. gadā izsludināja ķeizara pavēli, kurā zemniekiem paredzēja ievērojamu atlīdzību par ražīgu augļu un sakņu dārzu ierīkošanu ([Bez aut.] 1850). Tomēr dārzkopība zemnieku sētās attīstījās samērā gausi.

Zemnieki baidījās, ka viņu labi iekoptās saimniecības atņems un ierīkos pusmuižas, jo nomas līgumi nedeva garantiju, ka zemnieki varēs paturēt mājas ilgtermiņā. To apliecina ziņas, ka trīs Grobiņas apriņķa Bēbes muižas saimnieki F. Vītols, K. Šmits un S. Šulcs 1862. gadā sūdzējušies, ka pildījuši uzliktos pienākumus, labi apkopuši mājas un laukus, ierīkojuši plašus augļu dārzus, tomēr pavasarī muižnieks izlēcis no mājām un ierīkojis jaunu muižu (Tentelis 1939). Māju atņemšana bija plaši izplatīta parādība, jo muižniekiem vajadzēja papildu zemes platības zemkopībai un lopkopībai, lai apmierinātu plaukstošās rūpniecības pieprasījumu pēc izejvielām. Kā liecina Rucavas, Skrundas, Nīcas un citu kroņa muižu zemnieku sūdzības, zemniekiem mājas atņēmuši arī kroņa muižu īpašnieki un nomnieki (Tentelis 1939). No 1818. līdz 1883. gadam zemnieku māju skaits Kurzēmē samazinājās par 25 % jeb 4132 mājām. Zemnieki tiši uzskatāmi nav parādījuši savas sētas turību, lai tiem nepaaugstinātu klaūšas vai nomas maksu (Švābe 1991).

Pakļaujoties valdības spiedienam, Kurzemes muižnieki ar 1863. gada noteikumiem atzina, ka zemniekiem ir tiesības iegūt lauku īpašumus par dzimtu. Tiem, kuriem bija nepieciešamais uzkrājums, radās iespēja mājas izpirkt. Tas nodrošināja iespēju saņemt kredītu Kurzemes muižnieku bankā, jo valsts nesniedza finansiālu palīdzību zemnieku kļūšanai par sīkgruntniekiem². Īpaši aktīva māju iepirkšana par dzimtu Kurzēmē notika 19. gadsimta astoņdesmitajos gados. Kurzemes guberņā 1885. gada Jurgos bija pārdoti 76 % privāto muižu māju, bet 1910. gadā pārdoto māju skaits sasniedzis 99 % (Švābe 1991).

Līdz ar māju iepirkšanu sākās intensīvāka dārzu ierīkošana. Zemnieki varēja būt droši, ka viņu pēcnācēji mantos iekoptās saimniecības. Turklāt dārzkopība nodrošināja ne tikai pārtikas dažādību, tā sniedza arī papildu ienākumus. Ar laiku, uzkrājot līdzekļus un izmantojot muižas darbos iegūtās dārzkopības zināšanas, prasmes un pieredzi, pieaicinot no sava vidus izskolotus agronomus un instruktorus, zemnieki sāka veidot dārzus kā muižu dārzu miniatūras kopijas.

- 1 Nomniekam, kurš atteicās pieņemt muižnieka noteikumus, draudēja izlikšana no mājām, viņam varēja atņemt vērtīgāko inventāru. Neizpildot līgumsaistības, mantu ūtrupēja, nomnieks kļuva par "parādu kalpu". Neiznomātās saimniecības muižnieks drīkstēja pievienot savai muižai (Lācis 2000).
- 2 Zemnieku ietaupījumu pietika rokasnaudas iemaksai, kura bija 10–20 %, pārējo summu sedza ar ilgtermiņa kredītu, kuru pret mājas hipotēku deva Kurzemes muižnieku banka, bet tikai 50 % apmērā. Pārējā summa zemniekam bija jāatmaksā muižniekam kā otrā hipotēka (Švābe 1991).

Pakāpeniski veidojās turīgo latviešu zemnieku slānis. Turīgie saimnieki ierīkoja plašus augļu un ogu dārzus, gar iebraucamo ceļu stādīja egles, liepu vai ozolu alejas. Pie dzīvojamās mājas un klētīm bija kopti puķu un košumdārzi ar grantētiem celiņiem (Krastiņa 1969). Tomēr lielākā daļa lauku iedzīvotāju joprojām bija bezzemnieki, kuri pelnīja iztiku kā algots darbspēks muižu vai latviešu zemnieku saimniecībās. Sociālo struktūru laukos izmainīja 1920.–1937. gadā veiktā agrārā reforma.

Puķu sēklu un stādu ieguves avoti un puķu stādījumu vieta un raksturs

Apskatā par auglīkopības stāvokli Latvijā līdz 1885. gadam atrodamas ziņas arī par puķu audzēšanu zemnieku sētās: “Kur nav iespējams augļu dārzu ierīkot, tur vismaz saimniece vai zeltene parūpējas par dažām puķu dobēm. Dažos Kurzemes novados gandrīz katras mājas priekšā ir puķu dārziņš.” (Sudrabs 1943)

Puķes, kā atceras teicējas, audzējuši visās mājās. Stādi un sēklas 19. gadsimta beigās un gadsimtu mijā iegūtas galvenokārt no kaimiņiem. Notikusi arī savstarpēja apmaiņa ar vismaz vienu stādu vai spraudeni (Eikina; Gailīši; Geri; Jankovska; Kūma u. c.; Malkcirte; Miežīte; Rozīte; Sīpols; Sležas; Tabakas; Tilka). Sēklu vai stādu iegāde pilsētu veikalos un tirgos notikusi reti. Teicēja (Tabakas) no Rucavas atcerējusies, ka pilsētā “bija dažas sieviņas, kas audzēja puķes sēklām un tad pārdeva tirgū”. Arī teicēja (Dobeļi) no Grobiņas sacījusi, ka puķu sēklas pirkusi Liepājas tirgū. Savukārt teicēja (Sīpols) no Pumpuriem atcerējusies, ka retāk stādi iegūti no dārzniekiem, nenorādot, vai tie bijuši muižas vai pilsētas dārznieki. Arī teicējas (Miežīte; Tilka) no Induļiem (Ķoniņciema) sacījušas, ka stādus veduši no tirgus vai no pilsētas dārznieka [visticamāk, ka Kuldiģas – aut. piez.], taču tas noticis reti. 20. gadsimta sākumā stādu iegāde pilsētā notikusi biežāk. Īpaši divdesmitajos trīsdesmitajos gados, kad veduši *liniņus* – plūksnoto kosmeju *Cosmos bipinnatus* cv.³, matioliu jeb lefkoju *Matthiola bicornis* (Sibth. et Sm.) DC. un asteru – Ķīnas asteru *Aster chinensis* cv. stādus (Dobeļi; Rozīte; Sležas).

Retāk zemnieki stādus ieguvuši muižā (Geri; Malkcirte). Teicēja no Ievkalniem (Malkcirte) atceras: “Gāja pie lielmātes, pie kunga, pabučoja roku un dabūja.” Teicēji no Pumpuriem (Gailīši), Induļiem (Dine) un Bārtas (Kūma u. c.) sacījuši, ka skarainos flokšus *Phlox paniculata* cv., nelķes *Dianthus* cv., gladiolas *Gladiolus* cv., lielās lauvmutītes *Antirrhinum majus* cv., lefkojas – matiolas *Matthiola bicornis* (Sibth. et Sm.) DC., dālijas *Dahlia* cv. mazāk turīgo zemnieku dārzos sākuši audzēt ap 1920. gadu, arī peoniju *Peonia* cv. un asteru bijis maz. Savukārt turīgajiem saimniekiem jau agrāk bijušas ne tikai iepriekš nosauktās puķes, bet arī rozes *Rosa* cv., un narcises *Narcissus* cv., jo to stādus tie ieguvuši muižā (Gailīši; Zauvere). Nabadzīgākie saimnieki un kalpi šo puķu dažādību sākuši audzēt pēc muižu sadalīšanas. Teicēja (Zauvere) no Induļiem stāstījusi, ka pati puķu stādus ieguvusi Turlavas muižas dalīšanas laikā.

3 *cv.* – *cultivarum* – apzīmē šķirņu kompleksu, kurš tiek audzēts dārzos.

Bijušas mājas ar puķu dārziņiem, kā arī tādas, kurās atsevišķu puķu dārzu nav bijis. Parasti puķes stādījuši zem istabu logiem vai tuvāk tiem (Dobeļi; Eida; Eikina; Jankovska; Kūma u. c.; Lubrans; Malkcirte; Miežīte; Rožkalne; Sīpols; Tilka; Tabakas; Zauvere), arī pie māju durvīm un gar sienu. Netirajā pagalmā puķes parasti nav audzējuši, stādījumus veidojuši dārza pusē – tīrāajā pagalmā (Eida; Freimane; Kūma u. c.; Malkcirte; Zauvere). Pagalmu iedalījums atbilst zemnieku sētai ar brīvi izkļiedētu ēku izvietojumu un Kurzemei raksturīgo īpatnību – dzīvojamā ēka novietota pagalma centrā. Uz vienu pusi no tās atradās t. s. netīrais jeb darba pagalmi ar kūti, stalli un laidaru, bet uz otru pusi – tīrais pagalmi ar klēti un puķu dārzu (Cimermanis 2020; Krastiņa 1969). Etnogrāfiskajā apcerējumā “Kurzemes sēta” norādīts, ka arī tad, ja ēkas grupējās ap plašu kopējo pagalmu, vērojama tieksme daļu no saimniecības pagalma atdalīt, izveidot tīro pagalmu un iekārtot tur puķu dārziņu (Jaunzems 1943).

Puķu stādījumu vietas sagatavošana bijusi gan vienkārša – tikai uzrakta zeme –, gan veidotas īpašas, paaugstinātas puķu dobes. Dobes bijušas garenas, un puķes stādītas rindās, lai varētu vairāk iestādīt. Apaļas dobes jeb “rundālišus”, kā arī citu formu dobes biežāk veidojuši pēc gadsimtu mijas, īpaši divdesmitajos trīsdesmitajos gados (Dīne; Dobeļi; Eida; Eikina; Freimane; Jankovska; Jansone; Kūma; Lubrans; Rozīte; Rožkalne; Tabakas; Tilka; Zauvere).

Dobju malu noformēšanu ietekmējusi to atrašanās vieta, rocība, gaume un pastāvošā mode. Sākotnēji dobru malas tikai apravējuši (Zauvere) vai aplikuši ar velēnām (Freimane; Jankovska; Sīpols; Sležas). Dobju norobežošanai izmantoti krustām sasprausti skaliņi (Gailīši; Kūma u. c.; Sležas; Tabakas), dažreiz tos krāsojuši baltus vai zaļus. Zaļā krāsa iegūta, savārot pupu lakstus (Geri). Izmantotas arī lokā saliektas, nemizotas vai mizotas klūdziņas (Eikina; Freimane; Jankovska; Jansone; Kūma u. c.; Malkcirte; Miežīte). Dobes aplikuši ar akmeņiem (Dīne; Freimane; Jankovska; Lubrans; Sīpols), ja tuvu bijušas grantsbedres, tad ar oļiem (Lubrans). Izmantoti dabiski balti vai ar kaļķi balsināti akmeņi (Eikina; Miežīte; Rozīte). Akmeņu likšana ap dobēm īpaši populāra bijusi 20. gadsimta divdesmitajos trīsdesmitajos gados. Dobju apmalēs izmantoti arī ķieģeļi (Sīpols; Tabakas), arī tos reizēm krāsojuši jeb, kā teikts atmiņās, “novitējuši baltus” (Sīpols).

Teicēja (Malkcirte) no Ievkalniem atmiņās par Kuldīgas apkārtnes turīgo zemnieku puķu dārza iekārtojumu 20. gadsimta sākumā sniegusi šādas ziņas: “Lielsaimniekiem to (dobju) bija daudz – gan apaļas un garenas, gan sirdsveidīgas. Celiņi bija nobērti ar granti vai smiltīm. Dobju malas aplika ar akmentiņiem, kurus krāsoja baltus, zilus, gaiši zilus, dzeltenīgus. Krāsoja ar kaļķiem, kuriem pielēja pienu, ja gribēja dabūt baltākus, ar ziliem māliem.”

Atmiņās par puķu dārzu iezīgošanu atrodams ziņas gan par žogu trūkumu (Dobeļi), gan esamību. Izmantoti riķu⁴, latiņu vai apaļu lazdu kociņu žogi, arī kāršu žogi (Dīne; Kūsis; Sīpols; Tilka; Zauvere). Zemie latiņu žodziņi reizēm krāsoti zaļi (Jankovska). Teicēja (Miežīte) no Induļiem (Koniņciema) atcerējusies, ka “vēlākā laikā” izmantoti treliņu⁵ žogi, taču par to veidu

4 Riķu žogu darina, iepinot gludus egļu zarus starp trim līdz piecām posmu stabos līmeniski nostiprinātām kārtīm (Jaunzems 1943).

5 Treliņi – režģi (Guļevska 2006).

un lietojumu trūkst konkrētāku norāžu. Ja kalpi kādā mājā dzīvojuši ilgāku laiku, tad ap puķu dārziņu iestādīts parastā dievkociņa *Artemisia abrotanum* L. žodziņš (Zauvere).

Puķu stādīšanas paradumi katrā mājā bijuši atšķirīgi arī viena pagasta robežās. Teicēja (Zauvere) no Induļiem atcerējusies, ka vasaras puķes kalpi parasti nav stādījuši, bet ziemciešu stādus veduši līdzīti no mājas uz māju. Savukārt otra teicēja (Tilka) no Induļiem (Ķoniņciema), stāstot par vasaras puķu audzēšanu, norādījusi, ka “katrai kalponei bijušas savas dālijas, kuras pa ziemu izglabāja pagrabos”. Arī teicēji no Bārtas atcerējusies, ka kalpones stādījušas vasaras puķes: lielās kreses un dālijas (Kūma u. c.). Teicēja no Raņķiem sacījusi, ka ziemas un vasaras puķes nekad nav stādījuši kopā vienā dobē (Freimane). Citos atmiņu stāstos šāds stādīšanas princips netika minēts.

Dobju malās audzēti izmēros zemāki augi – visbiežāk ilggadīgās mārpuķītes *Bellis perennis* cv., retāk lielziedu atraitnītes *Viola × witrockiana* cv., trejkrāsu vijolītes *Viola tricolor* L., lauka atraitnītes *Viola arvensis* Murray, zilsniedzītes *Scilla* L. un pulkstenītes *Campanula* cv. Dobju vidū parasti stādījuši garākās puķes, piemēram, skarainos flokšus, peonijas. u. c. Dobju stūros audzētas dālijas un parastie dievkociņi⁶ (Eikina; Gailīši; Kūma; Lubrans; Miezīte). Teicēja (Zauvere) no Induļiem sacījusi, ka “puķes stādījuši dobēs un pa starpām salātus – kad vienā galā nogriež salātus, otrā gatavi”. Teicēja (Tabakas) no Rucavas atcerējusies, ka “bārbi” – parasto rabarberu *Rheum rhabonticum* L. pārtikā nav izmantojuši, to audzējuši tikai košumam.

Puķes audzētas arī sakņu dārzos. Magones *Papaver* L. sētas starp sakņaugiem, plūksnotās kosmejas stādītas biešu vagu galos, bet ārstniecības kliņģerītes *Calendula officinalis* L. sētas “pa visu sakņu dārzu”, arī zem ābelēm (Dobelī; Eida; Jansone; Rožkalne).

Gar žogiem audzēti parastie dievkociņi, dālijas, arī “rozā un baltās tūtrozītes”⁷, ārstniecības kliņģerītes (Eikina). Žogmalēs un dārzu stūros stādītas piparmētras *Mentha × piperita* L. un vērmeles *Artemisia absinthium* L. (Dobelī; Eikina; Jankovska; Miezīte; Tilka; Zauvere). Par puķu kopšanas paradumiem teicēju stāstos ziņu trūkst. Vienīgi atrodamas norādes par augsnes mēslošanu ar govju mēsliem, un, lai ziemas (daudzgadīgās) puķes neizsaltu, to laksti rudenī nogriezt un tām uzlikti mēsli (Freimane).

Puķu stādījumu veidotāji un kopēji

Izteikta zemniecības sociālā diferencēšanās sākās 19. gadsimta beigās. Naudas krāšana māju izpirkšanai un uzturēšanai, jaunu ēku celtniecībai, darba rīkiem un bērnu skološanai

6 Parastais dievkociņš *Artemisia abrotanum* L. ir puskrūms. Teicējas to uztvērušas ka ziemcieti, un tas atmiņās nosaukts kopā ar lakstaugiem – dārzā audzētajām puķēm.

7 Rožu malva *Malva alcea* L. vai trīsmēnešu lavatēra *Lavatera trimestris* L.

veicināja iespējami pilnīgāku algotā darbaspēka izmantošanu. Tas acīmredzot ietekmējās arī kalpu puķu audzēšanas iespējas gan tiem lietošanā atvēlētās zemes lieluma, gan arī kopšanai tērētā laika dēļ. Teicējas (Miezīte; Sīpols; Sležas) atcerējās, ka kalpones puķes nav audzējušas. Teicēja no Rucavas (Sležas) sacījusi, ka “tam parasti nav bijis laika, tomēr dažreiz sarunājušas ar māju saimnieci, un kalponēm ierādīta dobīte”. Dažās mājās ne tikai puķu audzēšana, bet arī kopšana bijusi saimnieku privilēģija (Jankovska; Miezīte; Tabakas). Vairāki teicēji sacījuši, ka, “ja kalpi puķes neaudzējuši un ja to ievajadzējies, ciemos ejot, varējuši ņemt no saimnieku puķēm” (Dīne; Jankovska; Malkcirte; Miezīte; Sīpols).

Bijušas mājas, kuru saimnieki kalponēm puķu audzēšanai atvēlējuši jau ierīkotu dobi vai vietu, kur tādu veidot. Kalpones stādījušas puķes pie dzīvojamās ēkas vai, ja tur nebija vietas, sakņu dārzā (Eikina; Gailīši; Kūma u. c.; Lubrans; Malkcirte; Tilka; Zauvere).

Teicēja no Rucavas (Sležas) sacījusi, ka puķes parasti audzējušas kalpu ģimenes, kas dzīvojušas atsevišķās mājīnās. Etnogrāfiskos pētījumos atrodamas norādes, ka 19. gadsimta otrajā pusē daļa turīgo saimnieku attālāk no saimniecības ēkām uzcēla atsevišķas mājas precētiem kalpiem vai vaļiniekiem. Kurzemē sevišķi izplatīts bijis kalpu un vaļinieku dzīvojamo namu paveids, tā sauktie “nameļi” – nelielas divdaļu vai trīsdaļu ēkas (Cimermanis 2020; Jaunzems 1937). Iespējams, ka teicēja (Sležas) sniegusi ziņas par šādu ēku puķu stādījumiem. Teicēja (Gailīši) no Pumpuriem stāstījusi, ka paši dzīvojuši pirtī ar pirtnieka kambari un mājīņai “visapkārt gar sienām vijās stangrozītes [parastās kāršrozēs *Alcea rosea* cv. – raksta aut. piez.], gan kļājās, gan pildītās. Otrā pusē istabas durvīm bijuši arī rundāliši: vidū dālija, gar malu kādas sīkākas puķītes, gar sētu – kreses”.

Puķu stādījumu bagātīgumu ietekmējis piederošās vai ierādītās zemes apjoms. Teicēja (Rožkalne) no Pumpuriem, kura augusi kalpu ģimenē, sacījusi, ka viņas bērnībā vecāki puķes audzējuši maz. Otrā teicēja (Gailīši) no Pumpuriem atcerējusies, ka kalpiem mājās speciāla puķu dārziņa nav bijis, sakņu dārzam atvēlētās zemes vidū bijis grāvis, puķu dobes izveidojuši gar tā malām. Teicēja (Rozīte) no Raņķiem stāstījusi, ka viņiem bijusi “zaldātu zeme”⁸ – tikai trīs pūrvietas. Zemes bijis maz, tāpēc puķu un koku nav bijis daudz. Teicējas (Gerī) vecākiem Planicas pagastā saimnieks atvēlējis tikai nelielu platību sakņu audzēšanai: “Katram kalpam bijušas tikai trīs dobītes saknēm. Tur nepalika vietas puķēm, tikai dažreiz kādu kļiņģerīti iestādīja gar dobes malu.” Pašai teicējai, kalpojot Planicas pagasta Paulīnes muižā, ļoti patikušas puķes, bet “nav bijis neviena zemes gabaliņa, kur stādīt, tad puķes apstādījusi ap aku, lai, ūdeni smeļot, varētu uz tām paskatīties. Iestādījusi kārkliņus [parastos dievkociņus – aut. piez.], sarkanās un baltās magones.” Pēc apprecēšanās ģimenei bijusi pussieka⁹ vieta, tad puķes stādījuši sakņu dārziņā. Stādījumus dažreiz aplikuši ar akmeņiem, lai tās līdzinātos puķu dobēm.

8 Valdība daļu kroņa zemes sadalīja “zaldātu gabalos” nomai ar tiesībām iepirkt par dzimtu. To piešķīra rekrūšiem, kurus pēc 15–25 gadu dienesta atlaida mājās (Švābe 1991).

9 Sieka vieta ir ar 1/4 pūra apsējama platība Kurzemē. 1 pūrs ir apmēram 70–100 litri (Guļevska 2006).

Audzēto puķu lietojums

Puķes 19. gadsimta beigās galvenokārt audzētas dārza košumam (Eida). Puķu nav bijis daudz, tādēļ ar tām “apgājušies taupīgi un telpās nesuši tikai svētkos” (Dine), kad vēlākos laikos puķu audzēts vairāk, to darījuši sestdienu vakaros (Gailiši) un svētdienās (Sīpols), pēc tam arī ikdienā. Vāžu tolaik nav bijis, puķes likuši krūzēs (Tilka; Zauvere), podos, spaiņos (Eikina). Ar *lauka margrietiņām* – parastajam pipenēm *Leucanthemum vulgare* Lam. sestdienu vakaros izkaisītas grīdas (Gailiši), ar rudenspuķēm¹⁰ rudenī un ar salmenēm *Helichrysum* cv. (Eikina) ziemā pušķotas istabas. “Meitas puķes piespraudušas, ciemos ejot.” (Gailiši) Puķes nesuši uz kapiem piederīgajiem (Dine; Tilka), nesuši viena veida pušķus, *buķetes*, kā arī no korpītēm *Aconitum napellus* L. un ārstniecības kliņģerītēm pītus vainagus (Zauvere). Vairākas teicējas sacījušas, ka tolaik laulībās un iesvētībās puķes nav snieguši (Dine; Kūma u. c.; Zauvere).

Teicēja (Malkcirte) no Ievkalniem atcerējusies, ka dārzā audzētas *zvīniņas*, kuras ziedējušas baltiem ziedieniem. To lapiņas kaltētas un izmantotas kā garšviela tauku zupās. Precīzāks auga apraksts atmiņu stāsta pierakstā nav sniegts, tādēļ raksta autore var izteikt tikai pieņēmumu, ka atbilstoši skopajam aprakstam un lietojumam tā varētu būt kalnu pupumētra *Satureja montana* L. vai dārza pupumētra *Satureja hortensis* L. Tie ir garšaugi, kurus pievienoja pākšaugu un gaļas ēdieniem (Baumane u. c. 1978).

Vairākas teicējas (Eida; Jankovska; Miezīte; Sležas) atceras, ka ārstniecības augus dārzos nav audzējuši, tos lasījuši plāvās, upju krastos (Dine; Lubrans; Malkcirte; Zauvere). Iespējams, ka intervētāja jautājums par ārstniecības augu audzēšanu nav bijis pietiekami precīzi formulēts vai arī nav teicēju saprasts, jo teicēji vienlaikus izteiktajam apgalvojumam, ka ārstniecības augi nav audzēti, kā izņēmumu nosaukuši vienu vai pāris augu, kuri tomēr audzēti šim nolūkam. Teicēja (Lubrans) no Grobiņas sacījusi, ka ārstniecības augi nav audzēti, tajā pašā laikā norādot, ka “vienīgi puķu dārzos audzējuši deviņvīruspēku” [*Verbascum* sp. – raksta aut. piez.]. Savukārt teicēja (Malkcirte) no Ievkalniem stāstījusi, ka “iestādīja vienīgi piparmētras [parasto piparmētru *Mentha × piperita* L. – raksta aut. piez.] un kādu kārkliņu”. Teicēja (Zauvere) no Induļiem sacījusi, ka “vienīgi dievkociņi bijuši katrā dārzā un tos turēja zāļu vietā”. Teicēja (Jankovska) no Kurmāles nosaukusi vērmeles kā vēderzāles un *pepermenti* – parasto piparmētru, kuru lietojuši tējā, kā arī teikusi, ka dārzā “paši auguši biškrēsliņi” *Tanacetum vulgare* L. Teicēja (Malkcirte) no Ievkalniem un teicēja (Miezīte) no Induļiem (Ķoniņciema) atceras, ka “dārzā audzis deviņvīruspēks, kuru ārā nerāvuši”. Teicēji no Bārtas (Kūma u. c.) sacījuši, ka “pūtēji-ārstētāji audzējuši piparmētras, biškrēsliņus, putāksli”¹¹, citi šos augus nav audzējuši.

Teicējas, kuras atcerējušās ārstniecības augu audzēšanu, nosaukušas piparmētras, krūzmētras *Mentha spicata* L., ārstniecības kliņģerītes, ārstniecības kumelītes *Chamomilla recutita* (L.)

10 Rudenspuķe – 1. Vītoli mīkelīte *Aster × salignus* Willd., sin. *Aster salicifolius* cv. (Zunde 1993).

2. Ārstniecības ziepjusakne. *Saponaria officinalis* (Ēdelmane, Ozola 2003).

11 *Putākslis* – parastā irbene *Viburnum opulus* (Ēdelmane, Ozola 2010).

Rauschert, vērmeles, ārstniecības lupstājus *Levisticum officinale* Koch., parastos biškrēsliņus, parastos dievkociņus (Eikina; Rozīte; Rožkalne; Sīpols; Tilka).

Piparmētru tēju lietojuši, ja saaukstējās (Eikina; Sīpols), pret iesnām un caureju, kā arī “pret sirdskaitēm” (Malkcirte; Tilka). Ārstniecības kumelītes – “deva bērniem, ja vēders ciets” (Eikina). Savukārt deviņvīruspēku lietojuši, ja “pārstaipījās” (Tilka), “no tiem savārija tēju un, ja bija kādas brūces, tad apslapināja” (Lubrans). Izžāvētus parastā pilādža *Sorbus aucuparia* L. augļus izmantojuši “nervu nomierināšanai” (Malkcirte). Parastā dievkociņa tēja lietota, ja “aizauga kakls” (Eikina), saaukstējās, kā arī plaušu slimību ārstēšanai (Malkcirte). Mūsdienās Kurzemē veiktajā lauka pētījumā šādas ziņas par parastā dievkociņa lietojumu tautas ārstniecībā nav iegūtas, un atsaucē par tā lietošanu šādā nolūkā sniegta, balstoties uz Folkloras krātuves materiāliem (Ančevska 2000).

Teicēji līdz ar ārstniecībā izmantotajiem lakstaugiem nosaukuši arī krūmu – parasto irbeni, puskrūmu – parasto dievkociņu un koku – parasto pilādzi. Acīmredzot atsevišķs jautājums par koku un krūmu izmantošanu ārstniecībā nav ticis uzdots. To apliecina fakts, ka neviens no teicējiem nav pieminējis tradicionāli ārstniecības nolūkos izmantoto parasto liepu *Tilia cordata* Mill. Tādējādi atmiņās šādas informācijas trūkst.

Trīs ārstniecības augu dažādības izmantotas cilvēku un mājlopu ārstēšanā, kā arī aizsardzībā pret asinssūcējiem kukaiņiem. Ārstniecības kļiņģerītes lietotas “dzeltenās kaites” ārstēšanai un dotas arī govīm (Eikina), parastie biškrēsliņi doti kā cērmju zāles cilvēkiem un zirgiem pret parazītiskajiem tārpiem (Rozīte). *Lipštuki* – ārstniecības lupstāji izmantoti pret tūsku, “sapampumiem” (Tabakas; Tilka), bet govīs un zirgi ar lupstājiem ierīvēti dunduru laikā to atbaidīšanai (Kūma u. c.; Tabakas).

Te vietā dalīties ar pieredzi, kuru sniegusi teicēju nosaukta ārstniecībā izmantotu augu zinātnisko nosaukumu noskaidrošana. Lai gan pieredzes stāsts ir apjomīgs, tomēr tas varētu noderēt tiem, kuru pētnieciskās intereses saistītas ar etnobotāniku.

Augs, kura nosaukumu nācās noskaidrot, atmiņā stāstos saukts par *zalpiju* un *zalpiņu*. Teicējas, kuras atcerējās auga lietošanu, bija no Induļiem (Dine) un Pumpuriem (Eikina; Gailīši; Jansone; Rožkalne). To lietojuši, “kad saaukstējās” (Jansone), “priekš krūtīm, kakla” (Eikina), “kad sāpēja kakls, savārija zalpiņu tēju un skaloja” (Dine), “kad sāpēja kakls, divas reizes iedzēra tēju un vesels bija” (Rožkalne). Sākotnēji, tāpat kā intervētājs, pieņēmu, ka teicējas atceras ārstniecības salvijas *Salvia officinalis* L. audzēšanu un izmantošanu. Taču viena no teicējām (Gailīši) atmiņās norādījusi ka “dievkociņus, zalpijas un piparmētras audzējuši arī smaržas tiesai”, vienlaikus atzīmējot, “ka zalpijas zied ar zaļganiem, smaržojošiem ziedīņiem”. Piezīme par ziedu krāsu, vismaz šajā konkrētajā gadījumā, izslēdza iespēju, ka teicēja pieminējusi kādu no salviju ģinti *Salvia* L. sugām, jo to ziedu krāsa nav zaļgana. Pārējās teicējas savās atmiņās kādu *zalpijai* jeb *zalpiņam* raksturīgu pazīmi nenosauca.

Iespējams, ka teicēja (Gailīši) stāstījusi par balzama biškrēsliņu (balzampīpeni) *Tanacetum balsamita* L. Tā ziedkopā var būt gan tikai zaļgani stobrziedi, gan arī stobrziedi un sīki, balti

mēlziedi. Auga smarža ir līdzīga melisas vai piparmētras smaržai (Pētersone, Birkmane 1980). Balzama biškrēsliņš saukts arī par *salpeju* jeb *Vāczemes mētru*, un 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā to bieži audzēja kā ārstniecības augu (Zunda 1993). Tā nosaukumi – Vāczemes mētra, kā arī balzampīpene – atrodami izdevumā “Latviešu valodas augu nosaukumi” (Ēdelmane, Ozola 2003).

Skopas ziņas par balzama biškrēsliņu ir atrodamas ārstniecības augiem veltītajos izdevumos (Rubine, Eniņa 2004; Pētersone 1968). Plašāku informāciju sniedz farmācijas zinātnieks doktore Helēna Rubine (Rubine 2019): “Tas pazīstams ar nosaukumiem: zalpīte, romiešu salvija, balzamazāle, sievu zāle, un tā aktīvajām vielām ir antiseptiska iedarbība. Agrāk tas plaši lietots ārstniecībā, tagad to lieto tikai tautas ārstniecībā iekšķīgi pret epilepsiju, sāpēm un spazmām, menstruāciju veicināšanai, kuņģa un zarnu trakta, aknu un nieru slimību gadījumos un pret cērmēm. Ārīgi tas izmantojams mutes dobuma, rīkles gala gļotādu iekaisuma, angīnas un aizsmakuma ārstēšanai.” Rubines (2019) sniegtais balzama biškrēsliņa ārigā lietojuma apraksts atbilst teicēju atmiņām par *zalpiju* jeb *zalpīņu* lietojumu.

Pētījumā par latviešu dziedināšanas tradīciju (Ančevska 2020) balzama biškrēsliņš nav pieminēts ne lauka pētījumos iegūtajos rezultātos (tie gan vairāk attiecināmi uz Ziemeļkurzemi), ne arī pētījumā izmantotajos folkloras materiālos. Atrodamas ziņas, ka arī Lietuvā balzama biškrēsliņš izmantots tautas ārstniecībā, turklāt ir norādes par svaigu lapu lietošanu apdegumu, kukaiņu dzēlienu sāpju un niezes ārstēšanā (Gudžinskas 2010).

Otrs augs, kura nosaukumu nācās noskaidrot, bija *kamparzālīte*. Teicēji no Bārtas (Kūma u. c.), atcerējušies, ka arī to audzējuši “pūtēji-ārstētāji, citi neaudzējuši”. Diemžēl teicēji nebija nosaukuši kādu augam raksturīgu pazīmi, arī intervētājs to nebija lūdzis.

Kamparzālīte nebija atrodama ne izdevumā “Latviešu valodas augu nosaukumi” (Ēdelmane, Ozola 2003), ne pieejamajos ārstniecības augiem veltītajos izdevumos (Ančevska 2020; Rubine, Eniņa 2004; Pētersone 1968; Švīkule 1939; Birziņš 1935). Ņemot vērā, ka *kamparzālīte* varētu būt augs, kurš iegūts muižā, raksta autore meklējusi un atradusi tā nosaukumu vācu valodā. Izrādījās, ka *kamparzālīte* ir jau iepriekš minētais balzama biškrēsliņš *Tanacetum balsamea* L. (*das Kampferkraut* – ‘kampara zāle’, *das kampferduftende Gänseblümchen* – ‘kampara smaržas margrītiņa’). Atrodamas norādes, ka kampara smarža auga jaunajām lapām nav izteikta, tā kļūst spēcīgāka, tuvojoties rudenim – veģetācijas perioda beigām. Eiropā balzama biškrēsliņš zināms ne tikai kā sens ārstniecības augs, tas izmantots arī alus brūvēšanā un smaržu vāzēs – popurijos. Balzama biškrēsliņš lietots kā drēbju, Bībeļu, dziesmu grāmatu aromatizētājs, jo smarža mazinājusi baznīcēnu miegainību (Anon. 2021a; Anon. 2021b; Anon. 2021c).

Tomēr bija jāpārlicinās par to, vai teicēji atmiņā stāstos nav nosaukuši divas augu dažādības, jo līdzīgi tautā lietotie nosaukumi ir ārstniecības salvijai *Salvia officinalis* L. Šāda iespēja pieļauta tādēļ, ka Bārtā teiktajās atmiņās (Kūma u. c.) *kamparzālīte* izmantota ārstniecībā, bet *zalpija* nosaukta pie krāšņumam audzētām puķēm. Tāpat iespējams, ka divas augu sugas, balzama biškrēsliņu un dziedniecības salviju, ar tautā lietotu līdzīgu nosaukumu un līdzīgu lietojumu intervētājs uztvēris kā vienu, neprecizējot pazīmes.

Dora Švikule (Švikule 1939) izdevumā par veselīgām zaļu tējām ārstniecības salviju saukusi par *zalbeju*, bet izdevumā par ārstniecības augiem (Birziņš 1935) tā dēvēta par *salviju*. BDM ZM atmiņu stāstiem tuvākajās vietās pierakstītie dziedniecības salvijas nosaukumi ir *salfeja* (Grobiņa) un *salviņa* (Ezere), savukārt Latvijā savvaļā augošās salviju ģints sugas sauktas par *salvijām* vai *salviņām* (Ēdelmane, Ozola 2003).

Pētījumā par latviešu dziedināšanas tradīciju (Ančevska 2020), atšķirībā no balzama biškrēsliņa, ir atrodamas ziņas par ārstniecības salvijas izmantošanu. Taču arī tās nav iegūtas autorei veiktajos lauka pētījumos. Norādēs izmantota latviešu tautas ticējumos atrodamā informācija par salvijas izmantošanu nervu stiprināšanai, roku trīcēšanas novēršanai un drudža mazināšanai, kā arī minēta atsauce uz Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta Nacionālās mutvārdu vēstures krājuma materiāliem, kuros atrodams, ka tā der “pret visādiem iekaisumiem” (Ančevska 2020).

Iepazīstoties ar informāciju “Latviešu tautas ticējumos” (Šmits 1991), atrodams, ka šķirklā nosaukumā lietots nosaukums *zalpijas* (*Salvia*). Turklāt pētījumā par latviešu dziedināšanas tradīciju (Ančevska 2020) ticējums ar numuru 33 637, kurā sniegtas ziņas par *zalpijas* izmantošanu, ir citēts tikai daļēji. Pilnībā tā teksts ir šāds: “Par zalpiju un rūtu ir šādi latīņu izteikumi: *Salvia cum Ruta faciunt tibi pocula tuta*. (Zalpija ar rūtu dara drošus biķerus, t. i. labu alu.) *Salvia confortat nervos, manumque tremorem Tollit et ejus, ope febris acuta fugit*. (Zalpija stiprina nervus, atņem roku trīcēšanu; no viņas bēg arī ass drudzis.)” Ticējumu pierakstījis Suntažu draudzes mācītājs Salomons Guberts (*Solomons Guberts*) 1688. gadā. Savukārt ticējumā ar numuru 33 636, kuru arī tajā pašā gadā pierakstījis Guberts, atrodams: “Pie zalpijām bieži uzturas ģiftīgi krupji, tādēļ pie tām vajag rūtas stādīt.”

Svešzemju augi ārstniecības salvija un smaržīgā rūta *Ruta graveolens* L. Latvijā zemnieku sētās nebija tradicionāli alus gatavošanā izmantoti augi. Arī izdevumā par Lietuvas dārzos tradicionāli audzētajiem augiem ārstniecības salvijai un smaržīgajai rūtai nav norādīta saistība ar alus gatavošanu. Savukārt ir atrodama informācija, ka balzama biškrēsliņa svaigās vai izžāvētās lapas pievienotas alum, un auga daļas izmantotas arī likiera ražošanā (Gudžinskas 2010).

Jāatzīmē, ka ar smaržīgo rūtu saistītos divus ticējumus (Šmits 1940) arī ir pierakstījis Guberts. Ticējumā ar numuru 26 089 lasāms: “Rūtas jāstāda pie zalpijām, bet ne pie kāpostiem. Rūtu smaka aizdzen čūskas”, savukārt ticējumā ar numuru 26 090: “Ar rūtām izdzen blusas.” Pārskatot ticējumus par “blusu izdzīšanu” (Šmits 1992), smaržīgā rūta nav minēta šajā nolūkā lietoto augu vidū. Savukārt Rubine (Rubine 2019) norādījusi, ka “tautā balzama biškrēsliņu un no tā pagatavotu pulveri lietojuši arī pret kodēm, blusām un citiem insektiem”.

Šķiet, ka tas, vai ticējumā norādītais augs *zalpija* tiešām ir ārstniecības salvija, nevis balzama biškrēsliņš, ir diskutabls jautājums. Rodas šaubas, vai Guberts ticējumus par *zalpiju* un smaržīgo rūtu ir dzirdējis un pierakstījis Latvijā. Iespējams, ka par šo augu īpašībām un lietojumu dzirdējis citur Eiropā vai par to lasījis, jo ticējuma pierakstā izmantota latīņu valoda. Smaržīgās rūtas dzimtene ir Balkānu pussala, savukārt ārstniecības salvijai tā ir Vidusjūras

reģions. Abus augus audzēja klosteru dārzos. Tie ir Centrāleiropā un Dienvideiropā bieži audzēti košuma un tautas ārstniecības augi.

Raksta autore atturas no viennozīmīga apgalvojuma, kurš no abiem augiem – dziedniecības salvija vai balzama biškrēsliņš – BDM ZM lauka pētījumos iegūto teicēju atmiņās minēts kā *zalpijas* jeb *zalpiņi*. Iespējams, ka balzama biškrēsliņš, tāpat kā parastais dievkociņš, Pumpuru kopienā bijis īpaši populārs ārstniecības augs.

Koku un krūmu vieta zemnieku sētā

Atrodamas norādes, ka līdz 18. gadsimta vidum zemnieku sētu zemē aprūpētas pašizsējas ceļā veidojušās bērzu birzes, ozolāji, atsevišķi veci koki, īpaši kļavas, liepas, ozoli un vītoli. 18. gadsimta otrajā pusē zemnieki sākuši veidot kļavu, liepu, ošu, ozolu, vītolu un citu koku, arī ceriņu¹² pudurus un rindas, augļu un ogu dārzus ar apiņu audzēm (Cimermanis 2020). Savukārt etnogrāfiskais apcerējums par Kurzemes sētu sniedz priekšstatu par labi uzturētu zemnieku sētu stādījumiem 20. gadsimta sākumā, norādot, ka mājas pagalmā vai sētas tuvumā auguši atsevišķi stādīti lapu koki, “kas nereti saniedz ievērojamu vecumu un piešķir sētai īpatnēju skaistumu. Arī nepieciešamo, dažreiz varbūt nedaudz vienmuļo dažādu tipu žogu izskatu patīkami izdailo stādīto koku rindas, gatves.” Aiz dzīvojamās ēkas un klēts atraides prāvs, iežogots, labi kopts ābeļu un ogu dārzs (Jaunzems 1943).

Augļu koku un ogulāju audzēšana un vieta sētā

Teicēju atmiņās iegūtās ziņas par biežāk stādīto augļu koku dažādību – mājas ābelēm *Malus domestica* cv., mājas plūmēm *Prunus domestica* cv., ķiršiem *Cerasus* cv., retāk mājas bumbierēm *Pyrus communis* cv. – atbilst norādēm par tā laika zemnieku augļu dārzos izmantoto sortimentu (Sudrabs 1940). Auglīkopība Kurzēmē 19. gadsimta beigās bijusi attīstītākā Baltijā, un zemnieku dārzi bijuši ap vienu pūrvietu¹³ lieli, vidēji ar 30–50 augļu kokiem, atsevišķos gadījumos pat līdz 300. Dažviet pie mājām iestādīti tikai 5–10 koki (Sudrabs 1940).

12 S. Cimermanis kļūdījies, norādot, ka zemnieku sētās ceriņi audzēti jau 18. gadsimta beigās. Ziņas par to introdukciju Latvijā ir kopš 1805. gada (Friebe 1805). Tagadējā Latvijas teritorijā tos sāka audzēt 19. gadsimta sākumā (Mauriņš, Zvirgzds 2006). Zemnieku sētās tie parādījās krietni vēlāk. Kā lasāms rakstā izmantoto teicēju atmiņās, vēl 19. un 20. gadsimta mijā tie zemnieku sētās nebija bieži audzēti. Mūsdienās parastais ceriņš Latvijā ir viens no visplašāk izplatītajiem introducētajiem kokaugiem. Tās tiek uzskatīts par latviskās sētas neatņemamu sastāvdaļu – latviskās identitātes zīmi.

13 Pūrvietu ir apmēram 0,4 hektāri (Šnē 2006).

Teicēji atceras, ka 19. gadsimta beigās viņu apkārtnē lielu augļu dārzu nav bijis, vai to bijis maz (Dine; Freimane; Kūma u. c.; Lubrans; Rožkalne). Teicēji (Kūma u. c.) no Bārtas sacījuši, ka ap 1880. gadu bijuši tikai divi lieli dārzi. Teicēja (Malkcirte) no Ievkalniem atcerējusies, ka ap 1885. gadu bijuši arī dārzi ar 50–60 ābelēm, savukārt teicēja no Pumpuriem redzējusi stādām pirmos lielos dārzus, kad teicējai bijis 18 gadu, tātad ap 1897. gadu. Augļu dārzs bijis ap ½ pūrvietu liels. Teicēja (Jankovska) no Kurmāles sacījusi, ka pirms Pirmā pasaules kara lielāki dārzi bijuši vecsaimniekiem, jaunsaimnieki parasti iestādījuši trīs četras ābeles. Aktivāka dārzu stādīšana Rucavas (Tabakas), Raņķu (Freimane), Kurmāles (Jankovska), Induļu (Ķoniņciema) (Tilka) jaunsaimniecībās sākusies ap 1930. gadu. Teicēja (Tilka) no Induļiem (Ķoniņciema) teikusi, ka veidoti dārzi ar 20 un vairāk ābeļu. Teicēja (Freimane) no Raņķiem atcerējusies, ka vispirms iestādīti augļu koki, tad celtas mājas un ka stādījuši bez noteikta plāna.

Teicēju māju dārzā audzēto ābeļu skaits bijis neliels. Teicēja (Sležas) no Rucavas sacījusi, ka speciālu dārzu nav bijis, iestādīja “kādu ābelīti, ķirsīti, bumbieri”. Teicēji no Bārtas (Kūma u. c.) un Ievkalniem (Malkcirte) atcerējušies, ka parasti dārzā bijušas divas līdz sešas ābeles. Teicēja (Dine) no Induļiem teikusi, ka “bagātam saimniekam bija piecas sešas ābeles, mazākam – divas trīs”. Teicēja (Rozīte) no Raņķiem teikusi, ka ap 1880. gadu dārzā bijis 12 ābeļu, pirms tam sešas, savukārt teicēja (Sīpols) no Pumpuriem sacījusi, ka dārzā augušas 10–15 ābeles. Teicēja no Induļiem (Ķoniņciemā) teikusi, ka viņu dārzā bijis pārdesmit ābeļu, citiem pat vairāk (Miezīte). Tomēr atmiņu stāsta pierakstā atrodama intervētāja piezīme, ka citi teicēji norādījuši: “Miezītei bijušas tikai trīs ābeles.” Tādējādi gūstam apliecinājumu teicēja atmiņu subjektīvismam vai apzinātam sagrozījumam, ar kuru pētījumos jārēķinās, izmantojot atmiņu stāstus.

Teicēja (Sležas) no Rucavas atceras, ka ābeļu¹⁴ stādus izrakuši mežā, laukā vai izaudzējuši no sēklām. Bijušas arī potētās ābeles, kuras parasti nav pirkušī, potējuši paši (Kūma u. c.; Lubrans; Malkcirte; Rozīte; Sležas; Sīpols; Tilka). Ja stādi pirkti, tie iegādāti koku skolās Liepājā vai Zemgales pusē (Rozīte). Teicēja (Rozīte) no Raņķiem atcerējusies, ka stādus mājas saimnieks ieguvus no radnieka skolotāja, kurš tādus audzējis¹⁵. Savukārt Rucavā pierakstītajā atmiņu stāstā (Tabakas) teikts, ka 20. gadsimta divdesmitajos trīsdesmitajos gados stādi pirkti Skodā¹⁶.

Norāžu par augļu koku stādīšanas laiku – pavasari vai rudeni – trūkst. Teicēja (Tilka) no Induļiem (Ķoniņciema) stāstījusi, ka augļu kokus parasti stādījuši augošā mēnesī. Ābeles stādījuši tuvāk mājai. Dārzi atradušies mājas galā vai gar tās malu. Stādījuši rindās (Miezīte), starp ābelēm reizēm stādīti sakņaugi un kartupeļi (Dine; Kūma u. c.; Malkcirte; Zauvere).

14 Mājas ābeles *Malus domestica* L. sējeņi vai mežābeles *Malus silvestris* L.

15 Tas ietilpa skolotāja pienākumos. Kurzemes domēnes tiesu ministram vajadzēja sekot, lai pie visiem skolu namiem tiktu ierīkots ābeļu un sakņu dārzs, jaunie augļu koki tiktu stādīti, audzēti, potēti izstādīšanai citos dārzos ([Bez aut.] 1850).

16 Skoda (lietuviešu: *Skuodas*) – pilsēta Lietuvā, divus kilometrus uz dienvidiem no Latvijas robežas pie Bārtas upes.

Ābeļu šķirņu nosaukumus tajā laikā nav zinājuši, saukuši par “saldajiem un skābajiem āboliem” vai “par vasaras un ziemas āboliem”. Šķirņu nosaukumus uzzinājuši vēlāk. Teicēji atceras, ka audzētas tādas šķirnes kā ‘Rudens svītrainais’, ‘Baltais dzidrais’, ‘Cukuriņš’, ‘Antonovka’, ‘Mālābele’ (‘Serinka’), ‘Muciņa’, pepiņu un rožābolu šķirnes, kā arī minēti tautā lietoti nosaukumi – *reniči*, *zaķagalvas*, *aveņāboli* un *citronāboli* (Dine; Eida; Freimane; Jankovska; Kūma u. c.; Lubrans; Malkcirte; Miežīte; Sīpols; Tabakas; Tilka), kuru šķirņu nosaukumus raksta autorei, iespējams, izdevies atšifrēt¹⁷. Savukārt par parasti audzētiem nosaukto *alkšņu ābolu*, *cikārtišu* jeb *cikatu* un *medusābolu* ābeļu šķirņu nosaukumus neizdevās noskaidrot. Iespējams, ka tie ir tautā lietotie nosaukumi kādai no iepriekš minētajām šķirnēm, kuras Kurzemē bija populāras 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā (Kārkliņš 1977; Reņģe 1927).

Bijušas mājas, kurās ābolus audzējuši pašu patēriņam un uz tirgu nav veduši (Eida; Kūma u. c.; Miežīte). Ja ābolu pieticis, tie uzglabāti vēlākai lietošanai. Gatavos ābolus noņēmuši no koka, salikuši auduma maisiņos un pakāruši pagrabā pie griestiem, kur “tie stāvējuši visu ziemu” (Miežīte). Āboli glabāti klētī (Kūma u. c.) vai pagrabā (Kūma u. c.; Malkcirte; Miežīte; Sīpols), kur tie likti uz salmiem klātām līstēm (Kūma u. c.; Malkcirte; Tilka). Glabājuši arī uz salmiem augšistabā, ja bijis stiprs sals, tad telpu kurinājuši (Malkcirte).

Pirmās norādes par ābolu pārdošanu Bārtā teicēju atmiņās saistās ar 19. gadsimta septiņdesmitajiem astoņdesmitajiem gadiem (Kūma u. c.). Teicēja (Tabakas) no Rucavas un teicēja (Zauvere) no Induļiem atceras, ka pārdevuši tikai “skābos ābolus”. To pārdošana sākusies ap gadsimta miju. Pirms sākuši pārdot, ar vārtiem āboliem barojuši cūkas (Tabakas). Teicēja (Sīpols) no Pumpurim teikusi, ka āboli īpaši taupīti pārdošanai Ziemassvētku laikā.

Bumbieres audzētas maz (Jankovska), “jo nav augušas” (Kūma. u. c.) vai nav audzētas vispār (Rožkalne). Biežāk audzētas mazprasīgās *būciņas* – mazās plūmes jeb būkas *Prunus insititia* L. (Kūma u. c.; Malkcirte). Potēto sarkano, dzelteno un zilo mājas plūmju dārzos parasti bijis maz (Eida; Malkcirte). Teicēja (Tilka) no Induļiem (Ķoniņciema) atcerējusies, ka turīgiem saimniekiem bijuši speciāli plūmju dārzi ar 10–15 kokiem. Plūmes audzējuši pārdošanai, veduši uz tirgu un pārdevuši par 1–2 kapeikām litrā. Ar plūmēm baroti lopī. Plūmes dārzā stādītas starp ābelēm (Lubrans), dārza malā (Miežīte; Rozīte), gar žogu (Dine; Malkcirte; Sīpols), gar stalliem (Dine) un ceļa malā (Rozīte).

Salīdzinoši biežāk audzējuši ķiršus. Precīzāku ziņu par konkrētu sugu audzēšanu trūkst. Tikai trīs teicējas norādījušas, kurš no ķiršiem audzēts – skābais ķirsis *Cerasus vulgaris* Mill. (Eida; Malkcirte) vai saldais ķirsis *Cerasus avium* (L.) Moench. (Eida). Ķirši parasti stādīti gar dārza malu (Miežīte; Rozīte; Tilka; Zauvere), gar žogiem (Sīpols), gar ceļu (Kūma u. c.; Rozīte;

17 Reniči – kāda no tajā laikā audzētajām renešu šķirnēm.

Zaķagalvas – 1. Latviskots šķirnes ‘Muciņa’ jeb ‘Prinzenapfel’ sinonīms vācu valodā; ‘Hasenkopf’ – zaķagalvas latviskojums (Kārkliņš 1977). 2. Zaķpurni, zaķagalva – ‘Serinkas’ sēklaudzis (Ikase u.c. 2019). Aveņābols – ‘Suislepp’ sinonīms (Kārkliņš 1977). Citronābols – ‘Dzeltenais dzidrais’ (Ikase u.c. 2019).

Zauvere) un uz ežām (Zauvere). Grobiņas apkārtnē tie stādīti ceļmalā, sākot no mājas uz lielā ceļa pusi (Kūma u. c.). Teicēja (Malkcirte) no Ievkalniem atceras, ka ķirši stādīti gar gatvēm, kur dzinūši lopus, un ka Planicā “Dzirenieku” mājās esot bijusi ķiršu aleja. Teicēja (Freimane) no Raņķiem pieminējusi ķiršu stādīšanu, bet nav norādījusi vietu sētā.

Bārtā veidojuši stādījumus, pamīšus stādot ābeli, ķirsi, bumbieri (Kūma u. c.). Atrodamas norādes, ka šāds stādīšanas veids biežāk izmantots dārzos, kurus stādot neplānoja augļu pārdošanu, bet tikai lietošanu pašu patēriņam (Dindonis 1928). Pumpuros jauktus stādījumus parasti nav veidojuši (Sīpols). Teicēji atceras, ka Pumpuros (Sīpols) un Rucavā (Sležas) kopā nav stādījuši augļu un lapu kokus.

Skopākas ziņas atmiņā stāstos ir par ogulāju audzēšanu. Nav saprotams, vai šis jautājums teicējiem nav uzdots, vai arī tie tiešām nav audzēti vai audzēti maz. Tas saskan ar dārzkopības literatūrā atrodamo norādi, ka 20. gadsimta sākumā zemnieku sētās ogulāji audzēti pārāk maz (Dindonis 1928). Ap gadsimtu miju dārzos audzētas *krizdoles* – ērkšķogas *Grossularia reclinata* cv., sarkanās jāņogas *Ribes rubrum* cv. (Sīpols; Tabakas; Zauvere). Upeņu *Ribes nigrum* cv. audzēšanu pieminējusi tikai viena teicēja (Ķūsis) no Rucavas, norādot, ka upenes, tāpat kā sarkanās jāņogas, sākuši audzēt ap 1930. gadu. Teicēja (Tabakas) no Rucavas atcerējusies, ka ērkšķogas audzētas zem logiem. Vienā gadījumā pieminēta ogulāju audzēšana, nenosaucot konkrētu dažādību (Freimane).

Žoga esamību ap dārzu acīmredzot noteicis zemnieku saimniecības raksturs un dārza atrašanās vieta, jo teicēja (Dine) no Induļiem atcerējusies, ka “žogi dažreiz bija, dažreiz nebija”, savukārt teicēja (Rozīte) no Raņķiem norādījusi, ka “žogi bijuši visās mājās”. Biežāk bijuši rīķu žogi, minēts arī dēlīšu žogs no nomaļiem (Dine; Eikina; Rozīte; Sīpols; Sležas).

Vairāki teicēji atceras, ka parasto egļu *Picea abies* (L.) H. Karst. dzīvžogu pirms gadsimtu mijas neesot bijis, un arī pēc tam tie stādīti maz. Teicēja no Grobiņas (Lubrans) teikusi, ka to stādīšana pārņemta no muižām. Egļu dzīvžogi bijuši turīgu zemnieku mājās, lai pasargātu bites no aukstajiem ziemēļu vējiem (Dobeļi; Malkcirte). Teicēja (Tilka) no Induļiem (Ķoniņciema) atcerējusies, ka pirms Pirmā pasaules kara bijis tikai viens parasto egļu dzīvžogs, bet pirms tam mācītāja mājā bijis dzīvžogs no krustābelēm *Crataegus* sp. Teicējs (Drebenieks) no Kurmāles stāstījis, ka “ap dārzu bijusi šai pusei reta parādība – liels egļu dzīvžogs, jo mājās bijis liels augļu dārzs, kurš vēlākos gados izsalis”. Trūkst norāžu, vai “liels” norāda dzīvžoga augstumu vai arī tā garumu ap dārzu. Mājās līdz 1939. gadam dzīvojuši vācieši, savukārt teicējs tajās dzīvojis kopš 1940. gada. Ņemot vērā iepriekšējo māju saimnieku nacionalitāti, iespējams, ka šajā sētā nospiedumu atstājusi Krievijas vācu kolonistu kā vācbaltiešu kopienas sastāvdaļas dārzkopības kultūras “pēda”. Atrodamas norādes, ka pēc 1905. gada revolūcijas Kurmāles pagastā iecelojuši vācu kolonisti, veidojot 35 % pagasta iedzīvotāju ([Bez aut.] 2017).

Teicēji atceras, ka ap augļu dārziem parasto egļu dzīvžogu biežāk sākuši stādīt 20. gadsimta divdesmitajos trīsdesmitajos gados, kad dalīta zeme jaunsaimniecībām (Dine; Dobeļi; Jankovska; Kūma u. c.; Lubrans; Miezīte; Zauvere).

Citu koku un krūmu audzēšana un vieta sētā

Par atsevišķu koku un koku grupu esamību starp ēkām norādīts izdevumā par tautas celtniecību Latvijā (Cimermanis 2000). Savukārt etnogrāfiskajā apcerējumā “Kurzemes sēta” lasāms poētisks izteikums, ka “atzīmējama un apsveicama ir kurzemnieku lielā koku mīlestība, retumis ir tāda sēta, kuras pagalmā neredzētu kuplojam liepas, kļavas, ošus, ozolus un citus kokus, kas pašas celtnes vasaras laikā it kā ietin savā krāšņajā lapotnē” (Jaunzems 1943). Grāmatas beigās pievienotajās piezīmēs autors tomēr sniedz norādi, ka “par koku stādīšanas iemeslu Liepājas un Kuldīgas apriņķos viņam norādīta lielāka ugunsdrošība sētās, jo ugunsgrēku gadījumos kuplo koku lapotnes ļoti labi aizturot ugunsviļņu pārsvešanos no vienas uz otru ēku” (Jaunzems 1943). Arī teicēji (Kūma u. c.) no Bārtas un teicēja (Jankovska) no Kurmāles sacījuši, ka lapu koki stādīti starp māju un klēti, lai pasargātu ēkas no ugunsgrēka. Teicēja no Ievkalniem sacījusi, ka 19. gadsimta sākumā sētas vidū iestādīta liepa un pilādzis (Malkcirte).

Sētās parasti atstājuši augam vai stādījuši vietējās floras kokus – parasto liepu *Tilia cordata* Mill. (Dobeļi; Freimane; Kūma u. c.; Malkcirte; Zauvere), parasto pilādzi, (Malkcirte; Tabakas), parasto kļavu *Acer platanoides* L. (Kūma u. c.), parasto oši *Fraxinus excelsior* L. (Kūma u. c.; Tilka), parasto ozolu *Quercus robur* L. (Kūma u. c.; Malkcirte; Sīpols), parasto gobu *Ulmus glabra* Huds. (Sīpols) un āra bērzu *Betula pendula* Roth. (Malkcirte), jo to stādus varējuši iegūt dabā. Visbiežāk stādītas parastās liepas (Freimane; Jankovska; Kūma u. c.; Lubrans; Miezīte; Sīpols; Tabakas; Tilka). Tās stādītas “bišu barībai” (Freimane; Sīpols), “skaistuma un ēnas dēļ” (Tilka; Zauvere). Teicēja no Grobiņas apkārtnes stāstījusi, ka mājās bijis daudz liepu (Lubrans). Teicēja (Miezīte) no Induļiem (Ķoniņciema) teikusi, ka ciemā “ir vecas liepas – ap divsimt gadu vecas. Tādas ir aiz ciema dievu ziedošanas vietā. Jau trīs paaudzes atpakaļ tādas bijušas.” Savukārt cita teicēja (Dine) no Induļiem teikusi, ka mājas apkārtnē liepas nav stādītas. Teicēji no Grobiņas un Bārtas atcerējušies, ka vasarās zem liepas nolikuši galdu un ēduši, “jo istabās bija karsti, daudz mušu” (Dobeļi; Kūma u. c.), savukārt teicēja (Miezīte) no Induļiem (Ķoniņciema) sacījusi, ka tādas paražas viņiem nav bijis.

Parastos ozolus stādījuši maz, jo tie lēni augot (Kūma u. c.), arī parastie oši un āra bērzi esot stādīti maz, parasti žogmalēs un pie vārtiem (Jankovska; Kūma u. c.; Malkcirte). Iespējams, ka tas saistīts ar konkrētās sētas lielumu, dzīves laikā uzkrāto un mantoto praktiskas dabas pieredzi. Bērzu sakņu sistēma ir plaša un sekla, tādēļ zem tiem vairumā gadījumu var augt tikai graudzāles.

Sētās stādīti *kastaņi* – parastās zirgkastaņas *Aesculus hippocastanum* L. (Miezīte, Sīpols), *sudrabvītoli* – baltie vītoli *Salix alba* L. (Jankovska; Malkcirte). *Vāczemes eglītes*¹⁸, kuras

18 Eiropas baltegle *Abies alba* Mill. vai Eiropas lapegle *Larix decidua* Mill., vai arī parastā iwe *Taxus baccata* L., kas gan maz ticams tās indīguma dēļ.

iegūtas no muižām, stādītas dārzu stūros (Malkcirte), kā arī *Vāczemes apses*¹⁹, jo tās ātri augušas (Jankovska), *akācija*²⁰ tajā laikā bijušas tikai muižās (Rozīte).

Kā košuma krūmus audzējuši parastos filadelfus jeb neīstos jasmīnus *Philadelphus coronarius* L. un parastos ceriņus *Syringa vulgaris* L. (Eida; Malkcirte; Rozīte; Tilka; Zauvere). Teicējas tos atmiņu stāstos saukušas gan par ceriņiem, gan arī par *pliederiem*. Vācu valodā ar *der Flieder* apzīmē gan parasto ceriņu, gan melno plūškoku *Sambucus nigra* L. Apvidos, kuros pierakstīti atmiņu stāsti, – Grobiņā, Kuldīgā, Skrundā – parastā ceriņa apzīmēšanai parasti lietots *plieders*, bet Bārtā – *pliedars* (Ēdelmane, Ozola 2003). Skrundas izloknei veltītajā izdevumā atrodamas norādes par *plēdera*, *pliedera* lietojumu, runājot par ceriņu (Pīrāga 2006). Arī raksta autore bērnības kaimiņiene Zirņos Anna Freimane, kura 20. gadsimta sešdesmitajos septiņdesmitajos gados dzirdēta runājam Skrundas izloksnē, parastos ceriņus sauca par *plēderiem* vai *pliederiņiem*.

Bārtā neīstie jasmīni bijuši jau ap 1870. gadu (Kūma u. c.). Teicēja (Dine) no Induļiem sacījusi, ka “jasmīnus un ceriņus audzēja reti un tā bija liela štāte, ja kādai meitai tie bija”. Teicēja (Tilka) no Induļiem (Koniņciema) atcerējusies, ka parastos ceriņus un neīstos jasmīnus audzējuši 19. gadsimta beigās, tomēr tos nav drīkstēts lauzt. Tas liecina, ka zemnieku sētās šie košumkrūmi vēl nebija plaši izplatīti. Teicēja (Malkcirte) no Ievkalniem sacījusi, ka tos sākuši stādīt tikai ap 20. gadsimta 20. vai 30. gadiem. Stādījuši pie logiem, tuvāk mājai. Parastos ceriņus stādījuši arī gar žoga vai dārza malu, pie vārtiņiem (Dine; Eida; Lubrans; Malkcirte; Rozīte; Sležas; Tabakas; Zauvere).

Bārtā retumis stādītas no muižām “ieviesušās sniega balles” – parastās irbenes *Viburnum opulus* L. šķirne ‘Roseum’, kā krāšņuma krūmus audzējuši *pildītās sarkanās krūmu rozes* (Kūma u. c.)²¹. Rucavā (Sležas) gar žogu stādīti “krūmi ar baltām sprāgstošām odziņām” – strautu sniegoga *Symphoricarpos albus* (L.) S. F. Blake var. *laevigata* (Fernald) S. F. Blake. Strautu sniegogas audzējuši jau 19. gadsimta otrajā pusē. Teicēja no Ievkalniem sacījusi, ka gar dārza malu audzētas *Vāczemes pucenītes*²² (Malkcirte). Atrodamas norādes, ka kokus un krūmus sētā stādījuši saimnieki, kalpi tos nav drīkstējuši stādīt (Geri).

Augu sortiments un audzēšanas iespējas līdz zemes reformai bija cieši saistīti ar audzētāja sociālo stāvokli. Īpaši vērtīgas ir ziņas par lauku saimniecību algotā darbaspēka un trūcīgo saimnieku audzēto dažādību un to apjomu, jo dārzkopības literatūrā parasti vairāk uzmanības pievērsts laikam, kad konkrētā augu dažādība ieviesta kultūrā, sasniegumiem audzēšanā,

- 19 Balzama papele *Populus balsamifera* L. un baltā apse *Populus alba* L. bija 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā biežāk audzētās svešzemju *Populus* sugas.
- 20 Par *akācijām* kļūdaini dēvē bieži audzēto kokveida karagānu *Caragana arborescens* Lam. vai balto robīniju *Robinia pseudoacacia* L.
- 21 Iespējams, ka tā bijusi krokainā roze *Rosa rugosa* Thunb. vai arī kāds rožu ģints *Rosa* L. sugas kultivārs. Teicēja tās nosaukusi kopā ar citiem kokaugiem, kas izslēdz iespēju, ka tās varētu būt bijušas peonijas, kuras reizēm sauc par krūmu rozēm.
- 22 Iespējams, ka Zviedrijas pilādzis *Sorbus intermedia* (Ehrh.) Pers.

retāk sniegta informācija par pieejamību dažādiem sabiedrības slāņiem. Šādas ziņas parasti netiek dokumentētas, tās ir iespējams iegūt atmiņu stāstos.

Teicēju atmiņu stāstos iegūtās ziņas papildina etnogrāfiskos pētījumos atrodamo vispārīgo kopainu ar konkrēto puķu, koku, krūmu, augļu koku un ogulāju dažādību, kura audzēta Kurzemes zemnieku dārzos Skrundas, Kuldīgas un Liepājas apkārtnē 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā (1. tabula).

Teicēju atmiņās biežāk audzētās puķes Kurzemes zemnieku sētās 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā bijušas: zilās korpītes *Aconitum napellus*, dālijas *Dablia* cv., ārstniecības kliņģerītes *Calendula officinalis*, peonijas *Peonia* cv., ilggadīgās mārupuķītes *Bellis perennis*, magones *Papaver* cv., lielās kreses *Tropaeolum majus*, parastās kāršrozes *Alcea rosea* cv., krāšņā sirdspuķe *Dicentra spectabilis*.

Ārstniecības augi biežāk iegūti dabā. Dārzos audzētas ārstniecības kumelītes, ārstniecības kliņģerītes, piparmētras, krūzmētras un deviņvīruspēks, kuri arī mūsdienās ir populāri tautas ārstniecības augi. Savukārt teicēju nosauktais ārstniecības lupstājs un parastais dievkociņš mūsdienās vairumā gadījumu tiek audzēti kā košuma un “latviskā” dārza augi, apliecinot laika gaitā notiekošo augu nozīmes maiņu.

Visbiežāk audzētie augļu koki bijuši ābeles. Augļu ieguvei izmantoti arī nepotēti sēklaudži. Potētu ābeļu audzēšanai stādi iegūti dabā vai izaudzēti no sēklām un vēlāk uzpotēti. Retāk stādi iegūti kokaudzētavās. Teicēju norādītais dārzā audzēto ābeļu skaits salīdzinājumā ar dārzkopības literatūrā pieejamo informāciju par 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā dārzos audzēto ābeļu skaitu bijis neliels. Pēc zemes reformas stādīti lielāki ābeļu dārzi. Audzēti ķirši un mazās plūmes jeb būkas. Bumbieru, šķirnes plūmju un ogulāju bijis maz.

Zemnieku sētās visbiežāk stādītas parastās liepas. Tās stādīja ugunsdrošībai, ēnai, bitēm un sētas skaistumam. Teicēju atmiņās atrodamas norādes, ka parastie ceriņi un parastie filadelfi jeb neīstie jasmīni zemnieku sētās vēl nebija plaši izplatīti. Teicēju atmiņās trūkst norāžu par vietējās floras kokaugu – parastās lazdas *Corylus avellana* L., parastās ievas *Prunus padus* L. – esamību sētas stādījumos, lai gan ir Latvijas floras kokaugi, kuru stādīšanu teicēji atcerējušies.

19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā augu dažādība no muižu dārziem nonāca zemnieku sētās. Savukārt muižu dārzu un parku stādījumos daudzviet to nomainījusi jaunu un modernāku augu dažādība. Pētījumā apkopotais zemnieku dārzos audzētais puķu, koku un krūmu sortiments (1. tabula) sniedz iespēju, ja nepieciešams, atjaunot 19. gadsimta beigām un 20. gadsimta sākumam raksturīgos muižu dārzu, etnogrāfisko sētu, kā arī muzeju apkārtnes stādījumus. Zemnieku sētās saglabājušās senās šķirnes var kalpot par izejmateriālu šādu stādījumu atjaunošanai.

Teicēju atmiņās lietotie augu nosaukumi (1. tabula) papildina informāciju par latvisko augu nosaukumiem. Savukārt tādu nosaukumu kā *kamparzālīte*, *zalpiņš* u. c. noskaidrošana rosina etnobotāniskos pētījumos rūpīgi izvērtēt teicēju nosauktās un literatūrā pieejamās

augu dažādības atbilstību zinātniskajam nosaukumam. Katrā ziņā, pierakstot teicēja atmiņas, vēlams izmantot iepriekš sagatavotas fotogrāfijas vai citu ilustratīvo materiālu, kurā teicējs varētu atpazīt konkrēto augu dažādību, ja to nav iespējams to parādīt dārzā. Ieteicams atzīmēt auga raksturīgākās pazīmes, ja teicējs nosauc “tautā lietotu” augu nosaukumu. Īpaši vērtīgi, ja ir iespējams augu fotografēt un ievākt herbārijā. Savukārt jau agrāk pierakstītos atmiņu stāstos un citos folkloras materiālos iegūstamo informāciju nepieciešams rūpīgi izvērtēt.

1. tabula
Teicēju nosauktie zemnieku sētās audzētie augi

Auga latviskais zinātniskais nosaukums	Auga latīniskais nosaukums	Teicēja lietotais auga nosaukums – BDM ZM Nr.
Lakstaugi		
Amarants, astainais jeb lapsaste	<i>Amaranthus caudatus</i> cv.	Lapsaste – 481; tītarsmurgulis – 5862
Astere, Ķīnas	<i>Aster chinensis</i> cv.	Astere – 469, 479, 480, 481, 502; struncis – 5633
Atrairnīte, lielziedu	<i>Viola × witrockiana</i> cv.	Pamāte – 469, 5862; pincīte – 5633
Begonija, ilgziedu; leduspuķe	<i>Begonia semperflorens</i> cv.	Ledenīte – 482
Biškrēsliņš, balzama	<i>Tanacetum balsamita</i> L.	Kamparzālite – 502
Biškrēsliņš, balzama vai salvija, ārstniecības	<i>Tanacetum balsamita</i> L. vai <i>Salvis officinalis</i> L.	Zalpiņš – 480; zalpija – 463, 464, 465, 484, 499, 502
Biškrēsliņš, parastais	<i>Tanacetum vulgare</i> L.	Biškrēsliņš – 467, 482, 502
Čemurnelķe	<i>Dianthus barbatus</i> cv.	Sekstīte – 5862; suseklītis – 469, 467, 482, 499, 502
Dālija	<i>Dahlia</i> cv.	Dālija – 480; jorģīne – 463, 469, 481, 477, 478, 479, 501, 502; jorģīne – 466, 484; jurgīne – 464, 465, 468, 482, 500, 502, 503; jurgīne – 4663
Delfīnija, augstā	<i>Delphinium elatum</i> L.	Bruņinieka piesis – 484
Deviņvīruspēks, parastais vai deviņvīruspēks, melnais	<i>Verbascum thapsus</i> L. vai <i>Verbascum nigrum</i> L.	Deviņvīruspēks – 481, 499
Doronika, austrumu	<i>Doronicum orientale</i> cv.	Saulīte – 5862
Efeja, parastā	<i>Hedera helix</i> L.	Efēna – 5862
Floksis, skarainais	<i>Pblox paniculata</i> cv.	Floksis – 469, 479; plokse – 466; plokis, pluksis – 5862
Gladiolas	<i>Gladiolus</i> cv.	Gladiolas – 469
Guntiņa, sarkanā vai nelķe	<i>Lycnis chalcidonica</i> L. vai <i>Dianthus</i> cv.	Nelķe – 469
Ģipsene, skarainā	<i>Gypsophila paniculata</i> L.	Brūtes kronītis – 481; brūtes puķīte – 467

Īriiss, skalbe	<i>Iris</i> cv.; <i>Iris sibirica</i> L.	Irisa jeb kalva – 469; kalva 465, 467; kalvene – 480, 482; ģedulis – 500
Kāršroze, parastā	<i>Alcea rosea</i> cv.	Kāršu roze – 499; kāršu roze jeb roze – 5633; stangroze – 463, 481; stangrozīte – 499; štokroze – 466, 477, 478, 484, 480
Kliņģerīte, ārstniecības	<i>Calendula officinalis</i> L.	Kriņģelīte – 478, 482, 502, 503; kriņģelīte – 460, 463, 464, 465, 466, 476, 480, 481, 484, 479; kriņģelītis – 501
Kosmeja, divplūksnu	<i>Cosmos bipinnatus</i> cv.	Liniņš – 463, 467, 469; puķu liniņš – 464
Krese, lielā	<i>Tropaeolum majus</i> cv.	Krese – 465, 466, 481, 482, 484, 500; palaīpe – 501, 5633; piesītis jeb lūķītis – 502, 503, 5862; trese – 463
Krūzmētra	<i>Mentha spicata</i> L.	Krūzmētra – 463
Kumelīte, ārstniecības	<i>Chamomilla recutita</i> (L.) Rauschert	Kumelīte – 465
Kurpīte, zilā	<i>Aconitum napellus</i> L.	Kurpīte – 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 476, 477, 478, 479, 481, 482, 484, 499, 500, 501, 502, 4663
Lauvmuītē, lielā	<i>Antirrhinum majus</i> cv.	Lauvmuītē – 469, 502
Lavātēra, trīsmēnešu vai rožu malva	<i>Lavatera trimestris</i> L. <i>Malva alcea</i> L.	Tūtrozīte – 465
Lilija	<i>Lilium</i> cv.	Lilija – 501
Lilija, vairvasīņu cv.	<i>Lilium bulbiferum</i> cv.	Rustine – 500, 501; ugunslilija – 4663; iespējams, ka rūsene – 502
Lobulārija, jūrmalas	<i>Lobularia maritima</i> (L.) Desv.	Alisīte jeb sniegpūķīte – 5862
Lupstājs, ārstniecības	<i>Levisticum officinale</i> Koch.	Lupstājs – 502; lipstuks – 481, 500
Magone	<i>Papaver</i> sp., cv.	Magone – 463, 464, 465, 476, 478, 484; kuplā magone – 480, 482; pildītā magone – 481; zīda magone 5633; vācu magone – 5633
Malva, rožu; malva	<i>Malva alcea</i> L. <i>Malva</i> sp.	Kaulroze – 484; kokroze – 467, 5633; mazā roze – 5633? Viengadīgā malva – 5633
Mārpūķīte, ilggadīgā	<i>Bellis perennis</i> cv.	Āboliņš – 477, 499; bālā rozīte – 481; dābils – 500; Marijas rozīte – 465; Marijas pūķīte – 479; marijipūķīte – 464, 482; marijrozīte – 469; rozīte – 501; rozīte jeb rāžus – 502; tūterītis-rozīte – 466
Martagonlilija	<i>Lilium martagon</i> L.	Daugavas lilija jeb Jāņu ķeizarkronis – 5862
Martagonlilija vai fritilārija, karaliskā jeb ķeizarkronis	<i>Lilium martagon</i> L. vai <i>Fritillaria imperialis</i> L.	Ciecars jeb ķeizarkronis – 501; ciecars jeb ķeizarkronis – 4663; ķeizarkronis – 465, 464, 468, 469, 477, 482, 484; ķeizarkronis jeb gandra deguns – 502
Matiola, lefkoja	<i>Matthiola bicornis</i> (Sibth, et Sm.) DC.	Leukoja – 481; levkoja – 502
Mētra	<i>Mentha</i> L.	Mētra – 501

Miežubrālis, parastais	<i>Phalaris arundinacea</i> L.	Grīslītis – 463; grīslītis jeb strīpainā ciesa – 5862; strīpainais grīslītis – 467
Mīķelīte, vītoli	<i>Aster × salignus</i> Willd. syn. <i>A. salicifolius</i> Scholler; <i>A. lanceolatus</i> Willd. × <i>A. novi-belgii</i> L.	Mīķelpuķe – 499; rudenspuķe – 481, 502; rudenpuķe – 463, 467, 477
Narcise	<i>Narcissus</i> cv.	Narcise – 479; lelija – 5633
Neaizmirstulīte	<i>Myosotis</i> sp.	Neaizmirstulīte – 482
Ozoliņe, parastā	<i>Aquilegia vulgaris</i> cv.	Vanadzīne jeb ozoliņš – 502; ozoliņe jeb vanadziņš – 5862
Peonija	<i>Paeonia</i> cv.	Biljone – sarkanā puķe – 501; biljons – 5633; jāņroze – 465; krūmu rozīte – 478; pojene – 479, 484; pojene jeb jāņroze – 467; puķe 464, 469, 477, 480, 499; stulpe – tumši sarkana puķe – 5862; triljone – bālas krāsas puķe – 501
Piparmētra	<i>Mentha × piperita</i> L.	Piparmētra – 464, 465, 481, 484, 502; pepermente – 482
Puķzirnītis	<i>Lathyrus odoratus</i> L.	Puķuzirnītis – 463, 468, 502; puķuzirniņš – 482
Pulkstenīte	<i>Campanula</i> cv.	Kampanula jeb uzpirkstenītis 5862; pulkstenītis 466; pulkstenītis jeb zvaniņš 481
Pupumētra, kalnu vai pupumētra, dārza	<i>Satureja montana</i> L. <i>Satureja hortensis</i> L.	Zvīniņa – 484
Rabarbers, parastais	<i>Rheum rhabarbaricum</i> L.	Bārbe – 500
Rezēda	<i>Reseda</i> L.	Rezēda – 463, 466, 484, 502
Rudbekija, šķeltlapu, šķirne 'Goldball'	<i>Rudbeckia laciniata</i> 'Goldball'	Rīgas jūrģīne – 500; ziemas jūrģīne – 476; ziemas jūrģīne – 468
Salmene	<i>Helichrysum</i> cv.	Salmene – 465, 482, 484
Samtene	<i>Tagetes</i> cv.	Samatine – 502, 503; vazdiks – 5862
Sirdspuķe, krāšņā	<i>Dicentra spectabilis</i> (L.) Lem.	Lauztā sirds – 480, 482; salauztā sirds – 466, 502; salauztā sirsniņa – 465, 468; sudrabine – 500, 5633; titarsekste – 465
Tabaka, spārmotā, puķtabaka	<i>Nicotiana glauca</i> cv.	Puķu tabaka – 484
Vakarene, smaržīgā	<i>Hesperis matronalis</i> L.	Naktsvijole – 463, 502; naktsvijole jeb meitactiņa – 5862
Vērmele, parastā	<i>Artemisia absinthium</i> L.	Vērmele – 482
Vijolīte, trejkrāsu vai vijolīte, tīruma	<i>Viola tricolor</i> L. <i>Viola arvensis</i> Murray	Mazie ģīmiši – 477
Zeltpīpene, meiteņu	<i>Tanacetum parthenium</i> (L.) Sch. Bip.	Baltais bišķrēslis – 469; dārza kumelīte – 484
Zilsniedzīte	<i>Scilla</i> L.	Dārza sīpoliņš ar zilām ziediem – 465

Koki, krūmi, puskrūmi		
Ābele, mājas	<i>Malus domestica</i> cv.	Ābele – 468, 467, 477, 478, 479, 480, 481, 483, 484, 499, 500, 501, 502, 503, 4663
Bērzs, āra	<i>Betula pendula</i> Roth	Bērzs – 484
Bumbiere, mājas	<i>Pyrus communis</i> cv.	Bumbiere – 482, 501, 502
Būka	<i>Prunus instititia</i> L.	Būka – 477, 482; būciņa – 484, 502
Ceriņš, parastais	<i>Syringa vulgaris</i> L.	Ceriņš – 481, 484; cerins – 501; plieders – 467, 478, 479, 500, 502
Dievkociņš, parastais	<i>Artemisia abrotanum</i> L.	Dievkociņš – 464, 479, 484, 500, 502; kārkliņš – 465, 476, 480, 499
Egle, parastā	<i>Picea abies</i> (L.) H. Karst.	Egle – 483, 484, 499, 502, 503
Eiropas baltegle vai Eiropas lapegle	<i>Abies alba</i> Mill. <i>Larix decidua</i> Mill.	Vācemes eglīte – 484
Ērkšķoga	<i>Grossularia reclinata</i> cv.	Ērkšķoga – 4663; krizdole – 479, 500
Filadelfs, parastais	<i>Philadelphus coronarius</i> L.	Jasmins – 467, 481, 479, 484, 502; jesmins – 478
Goba, parastā	<i>Ulmus glabra</i> Huds.	Goba 466
Irbene, parastā, šķirne 'Roseum'	<i>Viburnum opulus</i> L., <i>Viburnum opulus</i> 'Roseum'	Putākslis – 502; sniega balle – 502
Jāņoga, sarkanā	<i>Ribes rubrum</i> cv.	Jāņoga – 479, 4663
Kļava, parastā	<i>Acer platanoides</i> L.	Kļava – 482, 502
Krustābele jeb vilkābele	<i>Crataegus</i> sp.	Krustābelīte – 481
Ķīrsis Ķīrsis, saldaiss Ķīrsis, skābais	<i>Cerasus</i> cv. <i>Cerasus avium</i> (L.) Moench <i>Cerasus vulgaris</i> Mill.	Ķīrsis – 466, 467, 468, 477, 479, 481, 483, 499, 502; meža ķīrsis – 482; saldaiss ķīrsis – 478; skābais ķīrsis – 478, 484
Liepa, parastā	<i>Tilia cordata</i> Mill.	Liepa – 466, 468, 477, 479, 481, 482, 483, 484, 499, 502, 503
Mežābele vai mājas ābeles sēklaudzis	<i>Malus sylvestris</i> (L.) Mill. <i>Malus domestica</i> cv.	Mežābele – 467, 481, 484, 502
Osis, parastais	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	Osis – 481, 482, 502
Ozols, parastais	<i>Quercus robur</i> L.	Ozols – 466, 482, 484, 502
Papele, balzama vai apse, baltā	<i>Populus balsamifera</i> L. vai <i>Populus alba</i> L.	Vācemes apse – 482
Pīlādzis, parastais	<i>Sorbus aucuparia</i> L.	Pīlēģis 484; pīlādzis jeb pūcenis 482; sērmokslis – 500
Pīlādzis, Zviedrijas (iespējams)	<i>Sorbus intermedia</i> (Ehrh.) Pers.	Vācemes pūceniķe – 484
Plūme, mājas	<i>Prunus domestica</i> cv.	Plūme – 466, 467, 468, 477, 478, 481, 482, 484, 480, 499, 501, 4663
Roze, rievainā vai kāds rožu kultivārs	<i>Rosa rugosa</i> Thunb. vai <i>Rosa</i> cv.	Pildītā, sarkanā krūmu roze – 502

Sniegoga, strautu	<i>Symphoricarpos albus</i> (L.) S.F. Blake var. <i>laevigata</i> (Fernald) S.F. Blake	Krūms ar baltām, sprāgstošām odziņām – 501
Upene, parastā	<i>Ribes nigrum</i> cv.	Upene – 4663
Vītols, baltais	<i>Salix alba</i> L.	Sudrabvītols – 482, 484
Zirgkastaņa, parastā	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Kastaņa – 484, 499; kastanis – 466, 477

- Ančevska, Ieva (2020). *Latviešu dzīvēdināšanas tradīcija*. Rīga: Zinātne.
- [Anon.] (2021a). *Kampferkraut*. Pieejams: <https://www.kraeuter-und-duftpflanzen.de/detail/index/sArticle/10362> [skatīts 15.07.2022.].
- [Anon.] (2021b). *Ökostation*. Pieejams: <https://www.oekostation.de/de/heilkraeuterarten/portrait-55.htm> [skatīts 15.07.2022.].
- [Anon.] (2021c). *Tanacetum balsamita*. Pieejams: <https://www.gaissmayer.de/web/shop/themenwelten/mit-stauden-gestalten/schnittstauden/173/tanacetum-balsamita/4912/> [skatīts 15.07.2022.].
- [Bez aut.] (2017). *Kurmāles pagasts*. Vēsture. Kuldiģa.lv. 30.01. Pieejams: www.kurmale.lv [skatīts 20.12.2020.].
- [Bez aut.] (1850). *Sludināšana. Latviešu Avīzes*, 01.06.
- Baumane, Mirdza, Dzērve, Kārlis, Klovāne, Tatjana, Lainis, Jānis, Pētersone, Milda (1978). *Garšaugi*. Rīga: Zvaigzne.
- Birziņš, Jānis (1935). *Ārstniecības augi*. Rīga: Latvijas rakstu apgāde.
- Cimermanis, Saulvedis (2020). *Tautas celtniecība Latvijas ainavā*. Rīga: Zinātne.
- Dindonis, Pēteris (1928). *Ogu dārzs*. Rīga: Zemnieka domas.
- Dine, Olga. Puķes un augļu dārzs. BDM ZM Nr. 480.
- Dobeļi. Puķes, augļu koki. BDM ZM Nr. 503.
- Drebenieks, Jāzeps. Augļu dārzs. BDM ZM Nr. 483.
- Ēdelmane, Inese, Ozola, Ārija (2003). *Latviešu valodas augu nosaukumi*. Rīga: Augsburģas institūts.
- Eida, Marija. Puķu un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 478.
- Eikina, L. Puķes un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 465.
- Ikase, Laila, Lepse, Līga, Kaufmane, Edīte, Feldmane, Daina, Dēķena, Dzintra, Zeipiņa, Solvita (2019). *Vēsturiskie dārzi. Šķirņu katalogs*. LLU Dārzkopības institūts. Pieejams: https://fruittechcentre.eu/sites/default/files/2019-03/skirnu_katalogs_elektroniska_versija_HG.pdf [skatīts 15.07.2022.].
- Freimane, Milda. Puķes un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 468.
- Friebe, Wilhelm (1805). *Oekonomisch-technische Flora für Est-, Liv- und Kurland*. Rīga: Hartmannschen Buchhandlung.
- Gailiši. Puķu dārzi. BDM ZM Nr. 469.
- Gāle-Karpenčere, Inta (2001). *Mutvārdu intervija: teorija un prakse*. Zirņi, Māra (sast.). *Spogulis*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.
- Geri. Puķes un apstādījumi. BDM ZM Nr. 476.
- Gudžinskas, Zigmantas (2010). *Tradīciniai Lietuvas darželiu augalai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopediju leidybos centras.
- Guļevska, Dainuvīte (2006). *Sieks*. Guļevska, Dainuvīte (atb. red.). *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots, 988. lpp.
- Jankovska, E. Puķes, augļu dārzi. BDM ZM Nr. 482.
- Jansone, A. Puķu dārziņš. BDM ZM Nr. 464.
- Jaunzems, Jānis (1943). *Kurzemes sēta*. Rīga: V. Tepfera izdevums.
- Jende, Elza. Puķes. BDM ZM Nr. 5633.
- Kārkliņš, Jānis (1977). *Ābeļu šķirnes*. Rīga: Zvaigzne.
- Kramēna, Maija. Puķu vietējie nosaukumi. BDM ZM Nr. 5862.
- Krastiņa, Anna (1969). *Apmetņu veidi, ēkas un to iekārtojums*. Strods, Heinrihs (atb. red.). *Latviešu etnogrāfija*. Rīga: Zinātne, 297.–311. lpp.
- Kūma, Anna un citas Bārtas pašdarbības kolektīva dalībnieces. Puķes un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 502.
- Kūsis, Anna. Puķu un augļu dārzs. BDM ZM Nr. 4663.
- Lācis, Visvaldis (2000). *Latviešu zemes un tautas vēsture*. 1. sēj. Rīga: Vieda.
- Lubrans, Līze. Puķu un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 499.
- Malkcīrte, Anna. Puķu un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 484.
- Mauriņš, Artūrs, Zvirgzds, Andris (2006). *Dendroloģija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Miezīte, L. Puķu un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 477.
- Mazvērsītis, Jānis (1931). *Latviešu lauksaimniecības kultūras vēsture*. Rīga: Valters un Rapa.
- Pētersone, Anna, Birkmane, Kornēlija (1980). *Latvijas PSR augu noteicējs*. Rīga: Zvaigzne.
- Pētersone, Anna (1968). *Savvaļas ārstniecības augi*. Rīga: Liesma.

- Pīrāga, Mirdza (2006). *Skrundas izloksnes apraksts*. Liepāja: LiePA.
- Reņģe, Jānis (1927). *Augļkopība*. Rīga: Zemnieka domas.
- Roze, Daina (2018). Plants and Gardens in Memory Stories of Latvian Exile. *Vēsture: avoti un cilvēki*. XXI. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds "Saule", 316.–322. lpp.
- Roze, Daina, Smiltnece, Evija (2017). "Latviskie" augi Ogres pilsētas kultūrainavā. *Vēsture: avoti un cilvēki*. XXVI zinātniskie lasījumi. *Vēsture XX*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds "Saule", 326.–333. lpp.
- Roze, Daina (2014). "Latviskie" augi žurnālā "Atpūta" (20. gadsimta 30. gadi). *Vēsture: avoti un cilvēki*. XXIII zinātniskie lasījumi. *Vēsture XVII*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds "Saule", 346.–353. lpp.
- Roze, Daina, Jansone, Silvija (2013). "Latviskie" augi Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja arhīva materiālos. *Vēsture: avoti un cilvēki*. XXII zinātniskie lasījumi. *Vēsture XVI*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds "Saule", 304.–310. lpp.
- Roze, Daina (2011). Jānis Jaunsudrabiņš: folklorā, daba un dārzs kā latviskās identitātes zīmes. *Letonica*, Nr. 21, 157.–169. lpp.
- Roze, Daina (2010). Some Plants as a Sign of the Latvian Identity. *Balkan and Baltic States in United Europe: Histories, Religions and Cultures*. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences, Institute of Folklore Studies, pp. 132–141.
- Rozīte. Puķes un augļu dārzs. BDM ZM Nr. 467.
- Rožkalne, Anna. Puķes un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 463.
- Rubine, Helēna (2019). Balzama biškrēsliņš. *Aizelksne – dziedinošā zinātniskā stila raksti*. Pieejams: <https://aizelksne.com/2019/03/25/balzama-biskreslins/> [skatīts 15.07.2022.].
- Rubine, Helēna, Eniņa, Vija (2004). *Ārstniecības augi*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Rudzītis, Jāzeps (2006). *Latviešu vēstītājas folkloras dzīve tautā 19. un 20. gadsimtā*. Rīga: Zinātne.
- Sīpols, Ženija. Puķes un augļu dārzs. BDM ZM Nr. 466.
- Sležas. Puķes un augļu dārzs. BDM ZM Nr. 501.
- Sudrabs, Jānis (1943). *Augļkopība*. Rīga: Latvju grāmata.
- Šmits, Pēteris (sast.) (1991). *Latviešu tautas ticējumi*. 4. sēj. Rīga: Kabata.
- Šmits, Pēteris (sast.) (1992). *Latviešu tautas ticējumi*. 2. sēj. Rīga: Kabata.
- Šmits, Pēteris (sast.) (1993). *Latviešu tautas ticējumi*. 3. sēj. Rīga: Kabata.
- Šnē, Dorisa (2006). Pūrvietā. *Latviešu valodas vārdnīca*. Guļevska, Dainuvīte (atb. red.). Rīga: Avots, 891. lpp.
- Švābe, Arveds (1991). *Latvijas vēsture*. Rīga: Avots.
- Švikule, Dora (1939). *Veselīgākās zāļu tējas*. Rīga: Valters un Rapa.
- Tabakas. Puķu un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 500.
- Tentelis, Augusts (red.) (1939). *Dokumenti par tautas atmodas laiku. 1856.–1867.* Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds.
- Tilka, Ieva. Puķu un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 481.
- Zauvere, E. Puķu un augļu dārzi. BDM ZM Nr. 479.
- Zunde, Ilmārs (1993) *Apskats par puķkopības attīstību Latvijā*. Rīga: Komunālās saimniecības departaments, Latvijas puķkopības SIA "Zieds", Valsts puķkopības l/a Meristēmu kultūras.

The Recollections of Narrators: Flowers, Trees, and Shrubs in the Gardens of Courland Farmers at the Turn of the 19th and 20th Centuries

Daina Roze

Keywords: medicinal plants, orchard, servants, seedlings

Since the beginning of the formation of the Latvian nation, the garden has been an integral part of the national cultural space. For a Latvian, a garden is a special asset as it has always been associated with independence, self-assurance and a sense of worth, including wealth. It is present on a daily basis and during the holidays, reflecting the social and economic characteristics of the time and the concept of a beautiful and tidy environment. Thus, the study of narrators' memories of plantations of flowers, trees and shrubs in peasant farmsteads provides an opportunity to enrich the understanding of the formation of Latvian identity and to contribute to the interdisciplinary research in environmental humanities. In the study the materials of the Latvian Ethnographic Open-Air Museum archive – 24 memory stories obtained in the fieldwork in the vicinity of Skrunda, Liepāja and Kuldīga in 1955 and 1956 have been used. The narrators, in most cases, were servants or their children, mainly aged 70–80. The narrators focused on personal experience revealing the location of the flower, tree and shrub plantations in the farmyard space and the features of its formation. The attention was paid to the cultivation and use of medicinal plants. The plant names mentioned in the narrators stories and the plant names given by three narrators in the vicinity of Liepāja in 1972–1974 were summarized and accompanied by the scientific name of the respective plant.